

Edward Muszalski

Zapowiedzi małżeństwa

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 12/3-4, 257-292

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EDWARD MUSZALSKI

ZAPOWIEDZI MAŁŻEŃSTWA

Treść: I. Wstęp: powiadamianie o zawieraniu małżeństwa w różnych dawnych cywilizacjach, ceremonie — aprobatą grupy społecznej. II. Rozwój zapowiedzi w Chrześcijaństwie, ich definicja. III. Normy prawa kanonicznego o zapowiedziach. IV. Ich cel i znaczenie. V. Recepja i postacie zapowiedzi w krajach europejskich, szczególnie w Holandii, W. Brytanii, Francji, Belgii, Italii, Hiszpanii, Szwajcarii, Niemczech, i in., tak w krajach ślubów cywilnych fakultatywnych, jak i obowiązkowych. VI. Brak zapowiedzi w krajach socjalistycznych. VII. W Polsce do rozbiorów. VIII. W Polsce pod zaborami i po odzyskaniu niepodległości do r. 1939. IX. W PRL, ostatnio art. 4 K. R. i O. — okres wyczekiwania. X. Wbrew uzasadnieniom braku zapowiedzi trzeba je przywrócić obok okresu wyczekiwania.

I. Od dawien dawna w różnych cywilizacjach wiadomość o mającym być zawartym małżeństwie bywały podawane możliwie szerokim kołom krewnych, znajomych, współobywateli i władzom. W czasach najdawniejszych bywało tak nawet przy małżeństwie przez kupno. Tylko małżeństwo połączone z porwaniem kobiety, będące wyjątkiem od reguł zawierania małżeństw nie było związane z jakimiś zapowiedziami. I też pomiędzy powzięciem zamiaru zawarcia małżeństwa, a chwilą jego zawarcia, nawet w najdawniejszych systemach prawa zwykle upływał pewien okres czasu. Zawieranie małżeństwa bywało u wielu ludów skomplikowane wieloma pertraktacjami z udziałem swatów, z obrzędami i uroczystościami. Małżeństwo wymagało dojrzałego namysłu i formalności zabierały wiele czasu¹.

---

¹ Kwestie zapowiedzi małżeństwa są częścią szerszej kwestii małżeństwa w ogólności, tak w aspekcie prawnym jak i ogólniejszym socjologicznym, przeto czytelnika należy odesłać do wielkich encyklopedyj pod hasło „Małżeństwo”, jak do *Wielkiej Encyklopedii Powszech-*

Tak na przykład, w prawie narodu izraelskiego od dawnych czasów, a na pewno od epoki Talmudu, rozróżnia się dwa momenty obrzędowe zawierania małżeństwa: początkowy zaręczyny erussin i jego ostateczne zawarcie nissuin, które po pierwszym może nastąpić dopiero po roku dla panny a 30 dni dla wdowy. Pierwszy więc obrzęd spełnia te zadania co zapowiedzi².

W pierwotnym prawie polskim rozróżnia się kilka kolejnych aktów z obrzędami w pewnych odstępach czasu: zmówiny (zapowiedź wraz z umową przedślubną), zdawiny, przenosiny, pokładziny³.

Ceremonie poprzedzone zapowiedzeniem ich wyrażały aprobatę, sankcje grupy społecznej. I przeciwnie, małżeństwa tajne nie znajdowały aprobaty, były uchylaniem się od pewnego obowiązku społecznego, czy to wśród grup rządzących, z monarchami włącznie, czy to wśród szerokiego grona członków społeczeństwa. Ograniczam się do tych paru wzmianek, aby jednak zaznaczyć, że studium szczegółowe tego zagadnienia od najdawniejszych czasów aż do czasów obecnych byłoby interesujące. Ograniczając się do samej instytucji zapowiedzi małżeństwa, trzeba stwierdzić, że bywało w zaczątkowej postaci w bardziej rozwiniętych systemach prawodawstw, a nie przedstawiając bynajmniej jej całokształtu, trzeba przypomnieć, że rozwinęła się w chrześcijaństwie⁴.

nej PWN, *Bolszaja Sowietskaja Encyklopedia*, *Encyclopedia Americana-Britannica*, *Encyklopedia Katolicka*, *Jewrejskaja Encyklopedia* itd., jak i hasło „Zapowiedzi małżeństwa”; osobno w niektórych, ze wskazaną w nich literaturą. Pożyteczna okazać się może nawet jeszcze obecnie dawniejsza praca, raczej popularna D'Almèras Henryk: *Małżeństwo u różnych narodów*, przekład Marii Rodysowej, Gebethner i Wolff, 1904 s. 157.

² *Jewrejskaja Encyklopedia*, pod red. Ł. Kacnelsona i D. G. Gincburga, Petersburg, t. IV Małżeństwo; Schlager B.: *Żydowskie prawo małżeńskie*, Kraków 1930 na s. 60—67; Bergmann Al.: *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, 3. Auflage, Frankfurt am Main, 1963 — z tej pracy wszelkie dalsze powołanie się na poszczególne ustawy różnych państw. O Izraelu na s. 20—21 II. Akerberg Armand: *Talmud, bolszewizm i projekt polskiego prawa małżeńskiego*. Odpowiedź ks. dr. Stan. Trzeciakowi, Warszawa 1932 zwłaszcza na s. 54.

³ Abraham Wład.: *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925; Rafacz J.: *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, zwł. na s. 216 i n.

⁴ K. J. G.: *Zapowiedzi przedślubne* w: Podręczna Enc. Kościelna oprac. pod kier. ksks. Józefa i Romana Archutowskich i red. ks. Zygmunta Chełmickiego, Warszawa 1916 t. XLIII—XLIV W-Z na s. 186—188; *Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht* herausg. von Schlegelberger, 1. Band-Aufgebot s. 265—266 (Bergmann Al.); Gasparri Petro: *Tractatus Canonice de matrimonio*, ed. 2a, 1932, sect. II, art. III §§ 1—6 p. 91—115; Gra-

II. W najdawniejszych czasach Kościoła nie spotyka się ustalonej postaci zapowiedzi prawem przepisanej, jednakże praktyka przedstawiania zamiaru zawarcia małżeństwa z określoną osobą zwierzchnikom kościelnym, rodzicom i sąsiadom i to celem zbadania, czy nie zachodzą przeszkody do zawarcia tego małżeństwa, powstawała zapewne już w czasach katakumb. Pierwsze ślady i początki zapowiedzi spotyka się już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Zwłaszcza wzmianki są o tym, że domagał się Kościół, by o zamiarze wstąpienia w związek małżeński wierni zawiadamiali swego biskupa, do którego należało badanie i osądzenie, czy dane małżeństwo może być zawarte bez naruszenia zasad etycznych⁵. Następowo po pewnym czasie zawarcie małżeństwa z ceremoniałem liturgicznym i błogosławieństwem kapłańskim. Nadto poprzedzały go zaręczyny zwyczajnie zawierane publicznie w obecności świadków. Święty Augustyn w roku 430 po Chr. podaje, że zamiar zawarcia małżeństwa ogłaszano publicznie w kościele⁶.

Powolnywane bywają wzmianki o tym w niektórych pomnikach prawa pierwszej połowy średniowiecza⁷ (kapitułarz Karola Wielkiego rok 802, uchwały Synodu w Ratysbonie w wieku VIII). W kościele wschodnim zawieranie zaręczyn z obrzędem kościel-

---

bowskí Ign.: *Prawo kanoniczne według nowego kodeksu*, 2 wyd., Lwów 1927 na s. 409—415; De Smet Al.: *Tractatus Theologico-Canonice de Sponsalibus et Matrimonio*, ad. 4 (inde a Codice altera), Brugis 1927 na s. 30—54; Wernz P. Franciscus Xav., Vidal P. Petrus: *Ius Canonicum*. Tomus V Ius Matrimoniale, ed. 3a, A. P. Philippe Aguirre recognita, Romae 1946 na s. 120—162 (§§ 120—135); Eichmann Ed.: *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des C. I. C.*, neu bearbeitet u. herausgegeben von Kl. Mörsdorf, 8 Auflage, II Band §§ 135—137 na s. 156—163; Bączkiewicz Fr.: *Prawo kanoniczne dla duchowieństwa*, 3 wyd. 1958, Opole, t. II na s. 160n, 170—175 (§§ 150—157); Biskupski St.: *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymsko-Katolickiego*, Warszawa 1956, na s. 66—102; Olszewski Fr.: *Głoszenie zapowiedzi małżeńskich w prawie kanonicznym*, Lublin 1936 s. XI, 136 (rozprawa doktorska); Boschan Siegfried: *Europeisches Familienrecht*, 2. Auflage Berlin u. Frankfurt am Main, 1954 — zestawienie ustawodawstw, według którego powołania w d.c. tego artykułu bez powoływania się na źródło, 3. Auflage 1963.

⁵ Olszewski, op. cit. 6 i n.

⁶ Inśadowski H.: *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, przedmowa Rafała Taubenschlaga, Lublin 1935 na s. 35.

⁷ Wenz-Vidal cytuje na s. 149 (zob. przypis 4).

nym i błogosławieństwem kapłańskim bywa częściej praktykowane niż w zachodnim i też głoszone są zapowiedzi⁸.

W postaci prawnie określonej najpierw Odo de Saliaco, arcybiskup paryski, wprowadza zapowiedzi we Francji około roku 1197, aby uprzedzić nieszczęśliwe skutki zawierania małżeństw nieopatrzenie. Nakazuje on kapłanowi pod grozą ekskomuniki, aby pytał lud „de legitimate” oblubienicy i oblubieńca, zanim im da ślub oraz wprowadza trzykrotne ogłoszenie⁹. Podobnie synod londyński roku 1200 zakazuje obrzędu ogłoszenia, jeśli nie jest poprzedzony trzykrotnym ogłoszeniem w kościele. O zapowiedziach jako już przyjętych w kościołach Francji, czyni w swym liście wzmiankę Papież Innocenty III w r. 1212¹⁰. Na synodzie laterańskim IV roku 1215 Innocenty III rozciąga zwyczaj partykularny francuski na cały kościół, jako przepis prawa powszechnego¹¹. W dekrecie tym laterańskim ustalona została zasada i obowiązek zapowiedzi, nie sprecyzowano jednak liczby zapowiedzi, właściwości proboszcza, udzielania dyspens. Synody prowincjonalne albo przejęły przepisy te, powtarzając je dosłownie albo uzupełniając, tak, że praktyka nie była jednolita, np. ogłoszono 1, 2 lub 3 zapowiedzi, przeważnie jednak ogłaszano 3 pod wpływem synodu paryskiego i londyńskiego¹².

Sobór trydencki z tych uzupełnień synodalnych przejął dość liczne i obszerniej przedstawił całość, precyzując przepisy w Decreta Tridentina, rozdział Tametsi; od roku 1563 obowiązują w całym kościele, obecnie więc już ponad 4 wieki¹³.

Codex Iuris Canonici z roku 1918 prawo to odnowił i ściślej sformułował wyraził dla całego kościoła zachodniego w kanonach 1022—1032 tytułu VII rozdziału I. wśród przepisów o czynnościach mających poprzedzać zawarcie małżeństwa.

Przepisy o zapowiedziach dla całego kościoła wschodniego katolickiego wszystkich obrządków objęte zostały zunifikowanym wschodnim prawem małżeńskim w kanonach 12—19¹⁴, roku 1949.

⁸ Insadowski op. cit. na s. 35 i n.

⁹ Cytuje Olszewski na s. 14 (zob. przypis 4).

¹⁰ Cytuje Wernz-Vidal s. 149 (zob. przypis 4).

¹¹ Wernz-Vidal s. 149 nr 121 (zob. przypis 4), De Smet s. 31, Olszewski 14n.

¹² Olszewski 25, De Smet s. 31.

¹³ Dekret *Ne Temere* 2. VIII. 1907 regulując formę zawierania małżeństw i zaręczyn (A. S. S. 40, (1907) s. 525) co do zapowiedzi nie zmienił prawa trydenckiego — Olszewski podaje szczegóły na s. 30—64.

¹⁴ Pius XII: *Motu proprio Crebrae allatae sunt* z 22. II. 1949, weszło w życie 2. V. 1949 (A. S. S. 41/1949/89n); Pałk a P.: *Nowe Prawo*

Tak więc, w prawie kościelnym katolickim wykształciła się i ustaliła instytucja zapowiedzi, której definicję różnie podają podręczniki bądź krótko o jej najistotniejszych elementach tylko, jak np.: „Zapowiedzi są ogłoszeniem o mającym się odbyć ślubie, celem wykrycia przeszkód małżeńskich”, bądź obszerniej „trzykrotne publiczne ogłoszenie w czasie nabożeństwa, że wyliczone osoby chcą ze sobą zawrzeć małżeństwo, by ci, którzy wiedzą o przeszkodach do tego małżeństwa, donieśli o tym Kościołowi¹⁵, „publiczne ogłoszenie ludowi o mającym być zawartym związku małżeńskim między danymi osobami”¹⁶. Bywa więc uwydatniany cel: aby każdy, kto wie o przeszkodach, mógł o nich donieść właściwej władzy kościelnej¹⁷, a także aby zapobiec małżeństwom pokątnym, utajonym, albo wbrew wiedzy i woli rodziców zawieranych¹⁸. Godzi się tu wspomnieć, że nazwę pierwotną łacińską zapowiedzi bannum wywodzą ze starogermańskiego wyrazu bannen lub pannen, co znaczy głosić publicznie, albo z greckiego. Na miejsce tego wyrazu weszły później w łacinie kościelnej nazwy: publicationes (C.I.C. 1023 i n.), denuntiationes (C. 1104), proclamationes¹⁹.

III. Według prawa kanonicznego, zapowiedzi ogłasza właściwy proboszcz (C. 1023 § 1.), to jest proboszcz parafii narzeczonej jako właściwy dla celebrowania małżeństwa, który sam przystępuje do głoszenia zapowiedzi i dopilnuje, by zapowiedzi wyszły i w parafii obecnej narzeczonego, a ewentualnie, gdy potrzeba innych i mając ich pisemne zaświadczenia o nich, dopuścić może narzeczonych do ślubu. W ogólności we wszystkich parafiach miejsca zamieszkania (domicilium) i quasi domicilium

---

małżeńskie w Katolickim Kościele Wschodnim, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne II, 1955, Lublin 1955.

¹⁵ Bączkowi cz Fr. (zob. przypis 4) § 45 s. 44.

¹⁶ Olszewski s. 1.

¹⁷ Vermeersch A. et Creusen J., *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum*, tomus II Mechliniae-Romae, H. Dessain, 1925 § 288 p. 169; Vidal V. § 120 s. 149.

¹⁸ Pelczar Józef: *Prawo katolickie małżeńskie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, Prusach i Królestwie Polskim*, Kraków 1885 § 27 na s. 105; Olszewski '3.

¹⁹ Olszewski 4; w tym miejscu dla celów praktycznych warto podać brzmienie tego terminu prawnego w językach: angielskim—marriage banns, francuskim — bans de mariage, publications de mariage, niemieckim — das Aufgebot (o szerszym zastosowaniu tego terminu zob. *Schweizer Lexikon in sieben Bänden*, Encyclos-Verlag, Zurich, I Band: Aufgebot), rosyjskim: ogłoszenie o predłagajemom brakie.

(C. 462) mają być głoszone zapowiedzi. Przeto: 1) jeśli oboje nupturienti zamieszkują w tej samej parafii, tamże mają być zapowiedzi (pojęcie zamieszkania — C. 92). 2) Jeśli zamieszkują w różnych parafiach — w każdej z nich, 3) jeśli któryś z nupturientów ma w jednej parafii zamieszkanie (domicilium) a w drugiej quasi domicilium również zapowiedzi winny być w obu tych parafiach.

4) Wędrowni (vagi) i posiadający tylko zamieszkanie diecezjalne a nie parafialne — w parafii miejsca rzeczywistego pobytu (actualis commerationis — C. 1032), 5) w opuszczonym miejscu zamieszkania i w miejscu urodzenia (pochodzenia — originis) mogą nie być głoszone zapowiedzi, jeśli proboszcz ich oczywiście nie byłby właściwy.

Według praktyki rzymskiej i przyjętej ogólnie przed upływem dwóch miesięcy od opuszczenia stałego miejsca zamieszkania, należy w nim też głosić zapowiedzi, po upływie dwóch miesięcy już tylko w parafii nowego miejsca zamieszkania, w razie wątpliwości też w miejscu urodzenia (pochodzenia)²⁰.

Miejsce zapowiedzi. Powinny być głoszone w kościele parafialnym każdego z narzeczonych (C. 1024). Dopuszcza się głoszenie ich w kościele filialnym, jeśli jest on na terytorium, z którego mieszkańcy najczęściej uczęszczają do niego, a nieznani bywają mieszkańcom okolic kościoła głównego czyli macierzystego parafii. Może być także inny kościół, w którym nabożeństwa odprawiane są dla parafian, o ile tylko cel zapowiedzi może być osiągnięty, mając wzgląd na odpowiednio wielki udział wiernych parafian w nabożeństwie²¹. Kanoniści dopuszczają, że gdy zachodzi słuszna przyczyna, np. zapomniano wygłosić zapowiedzi w czasie nabożeństw w kościele, a poza kościołem odprawia się jakaś uroczystość religijna, np. procesja, można ogłosić zapowiedzi na wolnym powietrzu, zalecając przedtem, o ile czas pozwoli, prosić biskupa o zezwolenie.

Czas. Jak już według prawa trydenckiego²², zapowiedzi mają być głoszone w trzech kolejnych dniach niedzielnych lub świątecznych, po sobie następujących między uroczystymi Mszami albo między innymi nabożeństwami, na które lud gromadnie uczęszcza (C. 1024).

²⁰ Wernz-Vidal, V, 152 § 124 zgodnie z Benedictus XV Const. *Paucis ab hinc*. Olszewski 107.

²¹ Wernz-Vidal V, 155 § 127.

²² Wernz-Vidal V, 154, ods. 30; Gasparri I, 210.

Mogą być głoszone cały rok, nawet w Adwent i Wielki Post, kiedy uroczyste błogosławienie małżeństw jest zakazane. Zwyczajem partykularnym jednak w Polsce ograniczono, aby nie głosić zapowiedzi w czasie Adwentu lub Wielkiego Postu. Nie mają być głoszone zapowiedzi w święta zniesione, chociażby wierni brali liczny udział w nabożeństwie. Za kolejne dni świąteczne uważać należy te, które po sobie następują, a inny dzień świąteczny nie przypada między nimi. Jeśli jednakże przypadająby takie trzy dni bezpośrednio po sobie, należy, by dzień powszedni przynajmniej jeden lub więcej pomiędzy nimi zachodził.

Obowiązek głoszenia zapowiedzi nie ustaje, gdy w poszczególnych przypadkach niebezpieczeństwo przeszkody oczywiście nie istnieje. Proboszcz nie może opuścić ani zmniejszyć ich liczby, a obowiązany jest głosić zapowiedzi także i wówczas, gdy w kraju istnieje ustanowiony przez prawo cywilne danego państwa obowiązek głoszenia zapowiedzi poza Kościołem. Jest to uzasadnione tym, że prawo kościelne wskazuje więcej przeszkód niż prawo cywilne, świeckie²³. Choć zapowiedzi należą do kompetencji proboszcza, może on jednak powierzyć ich ogłoszenie innemu kapłanowi, a nawet laikowi (C. 462)²⁴.

Ordynariusze polscy zebrani w dniu 9 września 1946 r. w Częstochowie na Plenarnej Konferencji Episkopatu ustalili jednolitą dla wszystkich diecezji *Instrukcję o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem*^{24a}). Zawarte są w niej szczegółowe wskazówki postępowania proboszcza przed ślubem w nawiązaniu do Instrukcji Kongregacji Sakramentów Świętych w 29. VI. 1941 w tymże przedmiocie ze zmianami i uzupełnieniami odpowiednio do stosunków polskich, dokonanych bądź własną powagą biskupów, bądź na mocy indultów Stolicy Apostolskiej. Przepisy o badaniu przedślubnym uzupełnione są przepisami o dokumentach do złożenia przed pobłogosławieniem związku małżeńskiego, a wśród nich o dowodach o zapowiedziach. Jest tu przypomnienie o obowiązku wiernych wyjawienia znanych im przeszkód (c. 1027) i kto ma głosić zapowiedzi (c. 1023) oraz zarządzenie, że o zapowiedziach we własnej parafii wystarczy adnotacja o dacie ich wygłoszenia, a gdy w obcych parafiach, potrzeba dokumentu o wygłoszeniu zapowiedzi, bądź o dyspensie od nich. Dla

²³ Olszewski 80.

²⁴ Olszewski 108—109.

^{24a} *Wiadomości Urzędowe Warmińskiej Diecezji*, r. III, 1947, Maj—czerwiec nr 3, s. 3—44 na s. 29—32 §§ 56—64, i w osobnej odbitce, wraz z formularzami-wzorami, obecnie w powszechnym użyciu w parafiach.

stosunków polskich wobec ogromnej migracji ludności biskupi wydali rozporządzenie łagodzące przepis prawa powszechnego kanonicznego (c. 1023 § 2 i 3) na mocy indultu z 4. I. 1947 na 3 lata wydanego i o ile te same okoliczności nadal trwać będą: jeżeli narzeczeni mieszkają w parafii własnego proboszcza przynajmniej 3 miesiące, proboszcz jest zwolniony całkowicie od obowiązku głoszenia zapowiedzi w parafiach poprzednich miejsc pobytu narzeczonych. Jeśli mieszkają krócej, wystarczą zapowiedzi w miejscu bezpośredniego poprzedniego miejsca zamieszkania stałego lub tymczasowego z pominięciem miejsc dawniejszych.

Wyjątki od głoszenia zapowiedzi. Od obowiązku głoszenia zapowiedzi dopuszczalne są wyjątki²⁵.

1. Małżeństwa mieszane — gdy ma być zawarte małżeństwo z niekatolicką stroną na podstawie dyspensy różnicy wiary lub wyznania (C. 1026) — o ile nie będzie zgorszenia dla innych zapowiedzi mogą być ogłoszone, przy tym zawsze należy pomijać wzmiankę o wyznaniu strony akatolickiej. Zgodnie z duchem uchwał Soboru Watykańskiego II oczekiwać można zmian tekstu prawa i praktyk dotychczasowych. Też stosuje się do małżeństw gdy jedna strona jest katolicka, a druga katechumenem — gdy druga strona do kościoła jeszcze nie należy. Kwestia jest wątpliwa i różne bywają wykładnie tego przepisu przez kanonistów. W nowym kodeksie kanonicznym zapewne kwestia będzie jaśniej postawiona²⁶.

2. Małżeństwo ukrywane, czyli sumienia (*matrimonium conscientiae*, c 1104—1107), na które w bardzo wyjątkowych przypadkach „z przyczyny bardzo ważnej i bardzo naglącej” zezwolić może biskup ordynariusz.

3. Małżeństwo osób z rodzin panujących w państwach monarchicznych, panujący ich córki i synowie oraz następcy tronu (C. 1557 § 1 nr 1), jako publicznie znane i będące przedmiotem publicznego zainteresowania.

4. W razie konieczności — jak przede wszystkim w obliczu bliskiej śmierci, *in periculo mortis* (C. 1019 § 2, 1043).

5. Uważnienie małżeństwa — gdy chodzi o uważnienie małżeństwa nieważnie zawartego (*convalidandum matrimonium*) — (C. 1045 § 2, 1133 i nast.).

²⁵ Olszewski 82—84; Wernz-Vidal 149—162; De Smet n. 62.

²⁶ Wernz-Vidal V, 155; Olszewski 86 za Capello.

6. Wobec grożącej stronom niesławy lub zgorzenia wiernych przy długotrwałym pożyciu w konkubinacie lub po ślubie cywilnym gdy małżonkowie są już uważani za małżonków przez otaczające osoby.

Niektórzy autorzy dodają:

7. Gdy ze względu na rażącą różnicę wieku oblubieńcy narażaliby się na wysmianie publiczne²⁷.

8. Gdy grozi bezpośrednio niebezpieczeństwo bliskiego porodu²⁸.

Forma. Zwykła i pospolita jest ogłoszenie ustne. Sposób ogłoszenia jest przepisany w Rytuale Rzymskim tytuł 7 C. 1 n. 8, ewentualnie mogą być zachowane specjalnie inne przepisy i uprawnione zwyczaje (C. 1024 i 1025). W języku ojczystym wyraźnie jasno i zrozumiałym głosem donośnym należy podać osoby narzeczonych: imiona, nazwiska, zamieszkanie, rodziców, i inne okoliczności ściśle z tym związane, według tego, jak to przepisują rytuały i uznane zwyczaje w diecezji. Opuszczone zaś powinny być okoliczności, które z nakazu prawno kościelnego należy opuszczać, na przykład o innowierstwie drugiego małżonka przy *matrimonium mixtae religionis*, okoliczności mogące być uważane za ujmę lub hańbę dla oblubieńca, na przykład nieprawość pochodzenia, albo mogące określać fałszywie na przykład gdy nałożnicę (*concubina*) miałyby się nazwać panną samotną²⁹.

Potrzeba też zaznaczyć, która z kolei (pierwsza, druga, trzecia) jest głoszona dana zapowiedź i czy ostatnia, względnie czy uzyskano zwolnienie (*dyspensę*) od którejś z nich.

Ta forma ustna w dużych parafiach natrafia na trudności wobec długiej listy osób narzeczonych. Już przed wydaniem kodeksu Prawa Kanonicznego było tak za przyczyną diecezji paryskiej, iż w parafiach liczących 10 tys. i więcej wiernych uznano za czyniące zadość potrzebie wywieszania listy osób mających wstąpić w związki małżeńskie w widocznym miejscu Kościoła w ciągu trzech dni niedzielnych lub świątecznych przez całe dni od pierwszego nabożeństwa porannego aż do ostatniego nabożeństwa wieczornego.

Obecnie powszechnie (według C. 1025) zarządzeniem biskupa-ordynariusza może być dozwolona forma piśmienna wywieszania obwieszczenia na 8 dni, w tym dwa dni świąteczne. Ta forma pochodzi dopiero z XX wieku, z dekretu Świętej Kongregacji So-

²⁷ Wernz-Vidal V, 157 s. 130.

²⁸ Bączkiewicz § 179.

²⁹ Wernz-Vidal nr 128 i ods. na s. 155 przytacza kontrowersje.

borowej z 1908 r.³⁰ Zapowiedź taka jest ważna i w innych diecezjach, jeśli i tam biskupi-ordynariusze zezwolili na użycie tej formy. W Stanach Zjednoczonych bywa też rozdawanie ulotek z nazwiskami nowożeńców³¹. Forma zresztą powinna być dostosowana do środowiska i miejsca.

Obowiązkowi dokonania zapowiedzi małżeńskich odpowiada uprawnienie proboszcza do pobrania pewnych przychodów (emolumenta) czyli iura stolae, stosownie do statutów diecezjalnych lub chwalebnych zwyczajów, które powinny stosować się do przepisów C. 1507 § 1.

Doniesienie o przeszkodach małżeństwa jest obowiązkiem wobec celu głównego zapowiedzi — przeszkodzenia zaistnienia małżeństw nieważnych i niedozwolonych. Obowiązek ciąży na wszystkich wiernych, a nawet na niewiernych (C. 1027)³².

Dyspensy od zapowiedzi udziela ordynariusz diecezji według prawa kanonicznego od czasów Soboru Trydenckiego³³. Zgodnie z tym przepisem (C. 1028 § 1) ordynariusz właściwy może udzielić dyspensy od dokonywania zapowiedzi nawet w innej diecezji, jeśli ku temu istnieje usprawiedliwiająca przyczyna, może też do udzielania dyspens delegować innego duchownego, np. dziekana. Dyspensa może być udzielona od trzeciej a nawet także od drugiej zapowiedzi, czyli z pozostawieniem jedynej. Potrzeba na to by istniała przyczyna nagląca i bardzo ważna, co pozostawione jest roztropności samego ordynariusza³⁴.

Udzielanie dyspens sprowadza się do trzech możliwości:

1. gdy chodzi o konieczność uniknięcia jakiegoś zła publicznego lub prywatnego lub przypomnienie ogółowi lub jednostce dobra duchowego czy materialnego (bywa, że ordynariusz ma nawet obowiązek udzielenia dyspensy),
2. gdy przyczyna jest dostatecznie wielka, ale z odmówienia dyspensy żadne zło publiczne ani jakaś strata na sławie czy mieniu nowożeńców nie wynikną (ordynariusz może, ale nie musi dyspensować),
3. gdy zachodzi poważna wątpliwość odnośnie istnienia jakiegóś

³⁰ S. C. C. 20 mart. 1908 — A. S. S. 41 (1908) s. 248.

³¹ Olszewski 111 przytacza z pracy: Roberts J. B. *The Banns of Marriage*, Washington 1931 s. 90.

³² Olszewski 87.

³³ Conc. Trid. Sess. XXVI Cap. 1; Wernz-Vidal przytacza: Bened. XIV Const. *Satis Vobis* 17 Nov. 1741 § 5; Gasparri I n. 227 sq.

³⁴ Olszewski 115—117, Gasparri 21, n. 178.

przeszkody małżeńskiej (ordynariusz musi odmówić udzielenia dyspensy). Oczywiście, udzielając dyspensy ordynariusz powinien posiadać moralną pewność, że nie zachodzi żadna przeszkoda.

W uzyskiwaniu potrzebnej dyspensy proboszcz powinien pośredniczyć swą pomocą nowożeńcom. Prośba o dyspensę powinna być wyrażona na piśmie zwięźle i jasno, zawierać imiona i nazwiska narzeczonych, miejsce ich zamieszkania, wyraźnie podawać i szczegółowo określać przyczynę, dla której proszą o dyspensę i być popartą opinią proboszcza, osobiście prowadzącego badania³⁵.

Dyspensy mają być w zasadzie udzielane darmo, choć ordynariusz może wymagać składania przy tym datków na cele pobożne. Pobieranie drobnych opłat kancelaryjnych według statutów diecezjalnych czy zwyczajów podlega rygorom (C. 1507) — zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską.

Ważność udzielanej dyspensy jak i zapowiedzi wygasa z upływem 6 miesięcy.

W razie niewykrycia żadnej przeszkody proboszcz winien zażądać prawem wymaganych dokumentów: świadectwa chrztu, jeśli nie był zarejestrowany w tejże parafii (C. 1021) — w praktyce często następuje to już przed zapowiedziami; zaświadczenie o wygłoszeniu zapowiedzi w innej parafii (w praktyce bywa ono na odwrocie pisma skierowanego przez proboszcza narzeczonej do parafii narzeczonego o wygłoszenie zapowiedzi); dokumentu dyspensy, jeśli była udzielona; dowodu ustania poprzedniego małżeństwa, jeśli chodzi o powtórne małżeństwo, to jest dowodu zgonu pierwszego małżonka, jeśli strona pozostawała w związku małżeńskim, ewentualnie orzeczenia o nieważności poprzedniego małżeństwa.

Proboszcz może zezwolić na zawarcie małżeństwa, nie wcześniej jednak jak po upływie trzech dni od wygłoszenia ostatniej zapowiedzi (C. 1030 § 1 i 1031 § 5).

Skoro zapowiedzi mają moc prawną na przeciąg 6 miesięcy, jeśli ślub miałby być później, to trzeba zapowiedzi ogłosić powtórnie, chyba że ordynariusz miejscowy inaczej postanowi.

Na ewentualność wykrycia przeszkody małżeńskiej przepisy C.I.C. dają wskazania, jak proboszcz i władze kościelne wyższe mają postąpić (C. 15, 1031, 1068, 1076 i in.) nie pozwalając zawarcia małżeństwa, względnie udzielając ważnej dyspensy przy mniej ważnych przeszkodach hamujących.

W razie zgłoszenia zamiaru zawarcia małżeństwa przez mało-

---

³⁵ Olszewski 117 przytacza też De Smet n. 66.

letnich, proboszcz ma napominać, by nie zawierali małżeństwa i wbrew woli rodziców, a w braku zezwolenia nie udzielać ślubu bez poradzenia się ordynariusza (C. 1034).

Szczególną uwagę należy zwracać na badanie wolnego stanu emigrantów i robotników sezonowych, proboszcz nie może asystować tym małżeństwom, dopóki nie nabędzie pewności o wolności stron od wszelkich przeszkód. O ile sam proboszcz nie zdoła sobie pewności tej wyrobić, winien zwrócić się do ordynariusza z prośbą o wskazówki. Biskup może przy tym dla tej kategorii osób przepisać odpowiednie metody postępowania dla zbadania stanu wolnego tych stron³⁶.

IV. Tak więc w skrócie przedstawia się ogólne prawo kościelne dotyczące zapowiedzi małżeństwa. Celem najwięcej uwydatnionym w przepisach i literaturze jest wykrycie przeszkód do zawarcia małżeństwa, co już w samej definicji, jak o tym wyżej, bywa podkreślane. Jest to zarazem walny środek przeciwdziałania możliwości małżeństw tajnych, czyli pokątnych (clandestinum) albo wbrew woli rodziców zawieranych, których to małżeństw z reguły wszelkie środowiska prawne nie popierają. W znaczeniu społecznym zapowiedzi wysuwa się na plan pierwszy dojrzałość namysłu oblubieńców co do zamierzonego przez nich małżeństwa i poddanie tego zamiaru do wiadomości publicznej, czyli jak gdyby kontroli opinii społecznej środowiska. Wprawdzie ta kontrola nie przybiera charakteru prawnego i instytucjonalnego, ale pod względem moralnym odgrywa znaczną rolę w grupach społecznych osiadłych, w środowiskach zwartych.

W ujęciu religijnym katolickim zapowiedzi sprzyjają modleniu się wiernych w intencji za oblubieńców³⁷.

Nadto szczególne znaczenie mają zapowiedzi dla ochrony kobiety, która przecież z natury rzeczy ponosi większe niż mężczyzna ciężary pożycia małżeńskiego, spółdzenia, urodzenia i wychowania potomstwa, a poza tym prowadzenia domu i strzeżenia „ogniska rodzinnego”.

Zapowiedzi są prewencyjnym środkiem przeciw popełnianiu błędów w samej chwili zawierania małżeństwa w doborze współmałżonków.

W istocie swej w ujęciu prawa kanonicznego zapowiedzi obejmują więc: 1) okres wyczekiwania (namysłu) i 2) ujawnianie za-

---

³⁶ Olszewski 117 i 102 przytacza z pracy: Roberts, j. w., s. 79—80.

³⁷ De Smet n. 40 s. 31.

miaru (poddanie możliwości rozważania publicznego), 3) ochronę kobiety przed przypadkowymi nieodpowiednimi mężami.

V. Rozwinięta w Prawie Kanonicznym instytucja zapowiedzi przechodziła do ustawodawstw poszczególnych krajów cywilizacji europejskiej, zarówno łącznie z recepcją tychże założeń katolickich co do małżeństwa w ustawodawstwach państwowych przedrewolucyjnych, jak we Włoszech, Hiszpanii, Francji; jak i do głównych kościołów protestanckich po Reformacji. Te kościoły zachowały zapowiedzi nawet odmiennie kształtując instytucję małżeństwa przez dopuszczenie rozwodu.

W Holandii, w której najpierw wprowadzono śluby cywilne, w roku 1580 nie zarzucono bynajmniej zapowiedzi. Zachowano je przed obowiązującym ślubem cywilnym i w obu głównych wyznaniach: rzymsko-katolickim i protestanckim przed ślubem kościelnym, który może nastąpić tylko po ślubie cywilnym. W ostatniej, obecnej postaci według Kodeksu Cywilnego z roku 1838 ze zmianami (art. 105—113) dokonywa się zapowiedzi w miejscowości zamieszkania każdego z narzeczonych z ostatnich 6 miesięcy, i miejsc poprzedniego zamieszkania. Może to być więc w czterech mniej więcej miejscowościach. Zapowiedź jest przez wywieszenie na zewnętrznej ścianie Ratusza w ciągu dziesięciu dni obwieszczenia, którego treść obejmuje nazwiska, imiona, wiek, zawód, miejsce zamieszkania obu stron i ich zamiar zawarcia małżeństwa (jak treść zgłoszenia się w urzędzie celem zawarcia małżeństwa). Także imiona i nazwiska poprzednich małżonków jeżeli poprzedni narzeczeni byli poprzednio w związkach małżeńskich, data, ich ustania, a nadto data, miejsce i godzina obwieszczenia oraz podpis urzędnika stanu cywilnego. Zapowiedzi są ważne jeden rok, po upływie którego należy je ewentualnie powtórzyć. Wymagana jest zgoda rodziców dla dzieci zawierających małżeństwo przed 30-tym rokiem życia, ewentualnie w braku zgody rodziców, przyzwolenie sądu. Rozpowszechnione są zawiadomienia o zaręczynach i o ślubie indywidualnie wysyłane do znajomych i zawiadomienia w gazetach lokalnych, choć te raczej nie wśród robotników fabrycznych³⁸.

---

³⁸ Finin J. A.: *Nederlandsche Wetboeken*, 1952 art. 105—130; *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*. 1928 ss. 389, praca zbiorowa, ks. dr Jan Wiślicki: *Śluby cywilne* s. 164—230; Bergman Alexander: *Internationales Ehe- u. Kindschaftsrecht*, 3. Auflage 1962, na podstawie którego omawiane i podawane są w d. c. ustawodawstwa i zestawienia poniżej. Co do Anglii: Halsbury: *Laws of England*, vol. 28 Continuation 1948—49, ed. 1951.

W W. Brytanii — po reformacji w Anglii w kościele anglikańskim (Church of England) utrzymano zapowiedzi wprowadzone w średniowieczu. Po krótkotrwałych odchyleniach od tradycji za Cromwella, po restauracji monarchii i kościoła państwowego Prayer Book z r. 1662 nakazywał publikacje zapowiedzi w trzy niedziele lub święta wśród nabożeństwa przy kazaniu. Ustawa o małżeństwie lorda Hardwicke (Marriage Act 1753, 26 dec. II. C. 33) zniosła małżeństwa tajemne, wymagając w czasie nabożeństwa zapowiedzi, pod rygorem nieważności małżeństwa, ewentualnie specjalnie uzyskiwanego zwolnienia od zapowiedzi (licence). Te same zasady co do zapowiedzi powtórzyła ustawa z roku 1823 (The Marriage Act, 4 Geo. 4 c. 76, sec. 2), podkreślając, że ślub ma być celebrowany w jednym z tychże kościołów względnie kaplic, w których były zapowiedzi, a nie w żadnym innym miejscu. Według ustawy z roku 1930 zapowiedzi mogą być jednak w „zwykłym miejscu nabożeństw” jednej ze stron, a ślub może się tam odbyć, choć żadna ze stron w tej parafii nie zamieszkuje. Ustawa lorda Johna Russela z roku 1836³⁹ wprowadziła cywilny ślub fakultatywny — obluźnięcy mają wybór między kościelnym a cywilnym ślubem, a na równi ze ślubami w kościele panującym anglikańskim co do ważności są śluby uznanych wyznań: rzymsko-katolickiego, prezbiteriańskiego i innych. W każdym z nich forma zawarcia małżeństwa i zapowiedzi podlegają ich przepisem wyznaniowym. To przejęły też ustawy późniejsze. Zamiar zawarcia małżeństwa w innych wyznaniach lub w postaci ślubu cywilnego przed samym tylko urzędnikiem stanu cywilnego (registrar) musi być zgłoszony na 21 dni naprzód zwierzchniemu urzędnikowi stanu cywilnego, po czym urzędnik ten wydaje zaświadczenie do zawarcia małżeństwa, względnie też może być wydane w niektórych wypadkach zwolnienie od zapowiedzi — dyspensa. Zaświadczenie i zapowiedzi ważne są w przeciągu trzech miesięcy. Zgłoszenie zostaje wywieszane w urzędzie stanu cywilnego w ciągu 21 dni. Wymienione ustawy przewidują unieważnienie małżeństwa innowierców m. in. jeżeli je strony zawarły „wiedząc i umyślnie... w innym miejscu niż kościół lub kaplica,

---

³⁹ *Marriage Act 1836* (6—7 Wm 4 c. 85) znowelizowana przez *Marriage & Registration Act 1856* (19&20 Vict. 119) i *Marriage Act 1898* (61&62 Vict. c. 58); *Jenk's English Civil Law*, 4 ed. 1947 sect. 1810, 1813, 1815—1817; Bromley P. M.: *Family Law*. 2 ed., London, Butterworths, 1962 s. 35n, 67; *A Century of Family Law 1857—1957*, editors: R. H. Graveson and F. R. Crane, foreword Lord Evershed, London 1957, Sweet & Maxwell pp 32 ff.

gdzie zapowiedzi mogą być prawnie głoszone”. Albo „w innym miejscu niż kościół, kaplica, zarejestrowany budynek lub urząd wymieniony w zawiadomieniu i zaświadczeniu”, albo „bez należytego ogłoszenia zapowiedzi lub bez dyspensy od osoby mającej władzę ku temu”.

W Szkocji przyjęto dla tzw. małżeństw regularnych zapowiedzi kościelne, gdy są zawierane przy udziale duchownego względnie wywieszenie zawiadomienia, jak w Anglii, w widocznym miejscu na zewnętrznej ścianie urzędu stanu cywilnego. Dawniej dość rozpowszechnione małżeństwa nieregularne per verba de presenti lub per verba de futuro subsequente copulae zostały bardzo ograniczone ustawą z roku 1856, a jeszcze więcej, i wymaga się ich rejestracji, ustawą z roku 1939⁴⁰.

Ustawa z roku 1949 utrzymała też trzykrotne ogłoszenia zapowiedzi w kościele panującym anglikańskim, stale więc podobnie jak w kościele katolickim, przez duchownego w niedzielę na porannych nabożeństwach, a jeśli te się nie odbywają — na wieczornych, wyjątkowo przewiduje się dyspensę, a dla innych wyznań zachowuje się przepisy według ich obrządku. Dyspensy od zapowiedzi można uzyskać od arcybiskupa Canterbury w Kościele anglikańskim, w innych kościołach od arcybiskupa lub biskupa.

Małżeństwo cywilne może być zawarte za szczególnym zezwoleniem — dyspensą cywilną (special licence) wyższego urzędnika Stanu Cywilnego (super-intendent registrar) w ciągu 48 godzin, przeciwko czemu wypowiada się opinia prawnicza⁴².

Specjalna ustawa o małżeństwie marynarzy z roku 1908 regulowała też sprawę zapowiedzi, m. in. na pokładzie okrętu, co później włączone do ogólnej ustawy o małżeństwie⁴³. Na wojenne warunki drugiej wojny światowej pewne zmiany wprowadziła ustawa o małżeństwie członków sił zbrojnych, niemniej utrzymując zasadę zapowiedzi⁴⁴.

Podobnie i w protestanckiej Szwecji istnieją zapowiedzi i małżeństwo jest zapowiadane w gminie, w której kobieta jest zapi-

---

⁴⁰ *Marriage Notices (Scotland) Act 1878* (41&42 Vict., c. 43), *Marriage (Scotland) Act 1939*, 3&4 Geo. 6).

⁴¹ *Marriage Act 1949* (13&14 Geo. 6 c. 76) sect. 6—7.

⁴² Bromley, op. cit. 39.

⁴³ *Naval Marriages Act 1908* (8 Edw. 7), *Marriage Measure Act 1930* (20&21 Geo. 5 c. 3), *Marriage Act 1949* (13&14 Geo. 6 c. 76) sect. 68; Bromley op. cit. 44; *Wharton's Law Lexicon*, 14 ed. by A. S. Oppé: Banns, *Marriage*.

⁴⁴ *Marriage (Members of H. M. Forces) Act 1941* (4&5 Geo. 6 c. 47).

sana w księżde kościelnej i gdzie przebywa. Wszystkie ustawodawstwa skandynawskie przyjęły zasady podobne do prawa angielskiego przy ślubie cywilnym fakultatywnym z zachowaniem zapowiedzi bądź świeckich bądź kościelnych⁴⁵.

We Francji⁴⁶ Ordonnance de Blois z roku 1579 art. 40 w ślad za uchwałami Soboru Trydenckiego z 1563 roku uczyniła zapowiedzi obowiązkowymi. Za Wielkiej Rewolucji Francuskiej konstytucja 3—14 września 1791 uznała małżeństwo tylko za umowę cywilną. Wobec tego ustawa z 20—25 września 1792 o stanie cywilnym wprowadziła specjalne rejestry w każdej gminie dla zapisywania aktów małżeństwa oraz wzmianek o zapowiedziach. Później Kodeks Cywilny Napoleona przyjęty przez ciało prawodawcze francuskie 3 września 1804 przewidywał zapowiedzi ustne dokonywane publicznie w dwie następujące po sobie niedziele u drzwi domu zarządu gminnego (maison commune). W zmianach ustawowych i przy wyjściu z użycia ogłoszeń ustnych, które zastąpiono obwieszczeniami pisemnymi, istnieje stała tendencja ułatwienia zawierania małżeństw. Niemniej ustawa z 21 czerwca 1907 roku zawierała przepis o obowiązku zapowiedzi z podaniem imion i nazwisk, zawodu, zamieszkania lub pobytu przyszłych małżonków oraz czy są pełnoletni czy nieletni. Ustawą z 9 sierpnia 1919 do tych treści dodano jeszcze imiona, nazwiska, zawód i zamieszkania ojca i matki oraz wzmianki o dniu, godzinie i miejscu zapowiedzianego ślubu. Według tejże ustawy, z 9 sierpnia 1919, wymagane jest wywieszenie pisemnego zawiadomienia (afiszu) w ciągu kolejnych 10 dni, zawierających dwie niedziele na drzwiach siedziby zarządu gminy, ściśle wszystkich gmin, w których może być dawany ślub. Mianowicie, w miejscowości przebywania przynajmniej przez miesiąc obojga oblubieńców, a nadto jeśli mieszkają krócej niż sześć miesięcy — w miejscu prawnego zamieszkania (domicylu), a w jego braku ostatniego miejsca pobytu, a gdy te nie są udowodnione, w miejscu urodzenia, gdy zaś oblubieńcy są nieletni w miejscu stałego zamieszkania wstępnych. Zapowiedzi są ważne na rok. Dyspensy może udzielić prokurator Republiki okręgu (arrondissement) w przypadkach cho-

---

⁴⁵ Bergmann; Arminjon Pierre: *Traité de Droit Comparé*, Paris, Pichon et Durand Auzias, t. II, § 631.

⁴⁶ *La Grande Encyclopedie*, t. V Ban de mariage; Planiol et Ripert: *Traité pratique de droit civil français*, t. II La famille par André Rouast, Paris, 1952 §§ 148—154; Bot Gislain: *La physionomie actuelle du mariage dans la loi de l'Eglise, dans la loi soviétique et dans le droit civilfrançais*. Thèse de doctorat Univ. de Rennes, 1931.

roby śmiertelnej, przymusowego odjazdu jednego lub obojga przyszłych małżonków, bliskiego porodu przez narzeczoną oraz w szczególności celem niedopuszczenia do ujawnienia, że osoby żyjące w konkubinacie i uchodzące za małżeństwo dopiero mają je formalnie zawrzeć. Brak zapowiedzi stanowi przeszkodę do udzielenia ślubu. Jednakże jeśli ślub mimo to się odbył, małżeństwo nie pozostaje nieważne⁴⁷. Od ustawy z 2 listopada 1945 wprowadzono we Francji obowiązkowe badanie lekarskie obojga przyszłych małżonków co najpóźniej dwa miesiące przed datą ślubu. Celem ich jest wyjaśnienie każdemu z nich, czy przyszły małżonek nie jest dotknięty chorobą zaraźliwą lub dziedziczną, której może udzielić przyszłemu małżonkowi i potomstwu. To badanie musi poprzedzać zapowiedzi, do których urzędnik Stanu Cywilnego nie może przystąpić bez przedstawienia mu obydwóch zaświadczeń lekarskich.

Belgia przyjęła system francuski wraz z Kodeksem Napoleona, do którego wprowadzono w tej materii zmiany ustawami z 26 grudnia 1891 i 7 stycznia 1908. Teoretyk prawa belgijskiego zaznacza, że zapowiedzi są w interesie publicznym a „lepiej zapobiegać nieważności małżeństw niż ją leczyć”⁴⁸. Wraz z rozrostem miast forma ustna została zastąpiona pisemną — obwieszczeniem na 10 dni na budynku gminy. Dyspensy udziela podobnież prokurator.

W Italii przez wieki utrzymywało się zawieranie małżeństwa według przepisów kościelnych katolickich i państwa uznawały kościelną formę zawarcia małżeństwa i skutki cywilne tak zawartego małżeństwa. W roku 1865 wprowadzono obowiązkowe śluby cywilne z zachowaniem zapowiedzi przez obwieszczenie na siedzibie władzy gminnej. Po konkordacie z roku 1929 nowożeńcy mają wybór ślubu cywilnego (fakultatywnego) bądź kościelnego. Według Kodeksu Cywilnego z 16 marca 1942 nawet dla katolików zapowiedzi są w tej formie, że obwieszczenie za staraniem urzędnika Stanu Cywilnego zostaje umieszczone na drzwiach domu zarządu gminy. W obwieszczeniu podaje się imiona, nazwiska, zawód, miejsce urodzenia i pobyt obojga narzeczonych. Urzędnik Stanu Cywilnego wydaje zaświadczenie o dokonaniu zapowiedzi do przedłożenia w kościele w razie ślubu kościelnego, a w Urzędzie

---

⁴⁷ Carbonier: *Droit Civil*, 1955, t. I §§ 95—101 s. 305—325.

⁴⁷ Carbonnier, op. cit. 325.

⁴⁸ Page Henri: *Traité élémentaire de droit civil belge*, 2 ed., 1944—1957, t. I, 1948 §§ 620—627.

Stanu Cywilnego, gdy zawarty ma być ślub cywilny. W wyjątkowych razach dyspensy udziela sąd⁴⁹.

W Hiszpanii obok zapowiedzi kościelnych katolickich dla katolików, mających obowiązkową wyłącznie formę kościelną ślubu, ogłaszane są dla nienależących do wyznania katolickiego zapowiedzi przed ślubami cywilnymi⁵⁰.

Pomijając tu dzieje poprzednie zapowiedzi w Szwajcarii, wspomnieć się godzi ostatni stan prawny w na wskrós świeckim prawie szwajcarskim, według Kodeksu Cywilnego z 10 grudnia 1907 roku, w którym przewidziane jest zgłoszenie się z zamiarem zawarcia małżeństwa obojga narzeczonych osobiście do urzędnika Stanu Cywilnego lub pisemnie z podpisami urzędowo poświadczonymi, badania narzeczonych, zebranie dokumentów, po czym obwieszczenie w ciągu 10 dni w miejscowościach zamieszkania i pochodzenia (Heimatsort) każdego z narzeczonych. Zaświadczenie o dokonaniu zapowiedzi upoważnia narzeczonych do zawarcia małżeństwa w dowolnym urzędzie Stanu Cywilnego w Szwajcarii w ciągu sześciu miesięcy⁵¹.

Niemcy wkrótce po zjednoczeniu i utworzeniu cesarstwa ustawą z 6 lutego 1875 o urzędowym stwierdzeniu stanu osoby i zawieraniu małżeństw, miały ustalone dla całego państwa, podówczas związkowego, jednolity system aktów Stanu Cywilnego z obowiązkowym ślubem cywilnym. Tę zasadę przyjęto też w kodeksie cywilnym niemieckim (BGB) z roku 1896. Tylko rejestracja świecka państwowa ma znaczenie prawne zasadnicze. Według kodeksu cywilnego (§ 1316) wymagane są zapowiedzi w formie obwieszczenia w gminie lub gminach, gdzie przyszli małżonkowie zamieszkują, a także w gminach miejsca czasowego pobytu. W razie zmian zamieszkania w ciągu sześciu miesięcy, zapowiedzi mają nastąpić w miejscach poprzedniego zamieszkania. Obwieszczenie ma zawierać imiona, nazwiska, stanowisko lub zawód, miejsce zamieszkania i przebywania narzeczonych i ich rodziców. Ma ono być wywieszane w ciągu dwóch tygodni na ratuszu miejskim lub budynku siedziby zarządu gminy i w innych miejscach przerna-

---

⁴⁹ *Enciclopedia del Matrimonio*, Direttore Tullo Golfi, Segretario di redazione Pier Giordano Cabra, Brescia 1960, s. 427—431, 444. Wernz-Vidal, op. cit. 162 n.

⁵⁰ *Código Civil* 24. VII. 1889 art. 42 (w brzmieniu ustawy 24. IV. 1958).

⁵¹ Götze Ernst: *Familienrecht* (Band II Berner Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht) I Abteilung — *Das Eherecht*, Bern 1961, art. 90—1192 Verkündung u. Trauung art. 105—113 s. 118—198.

zonych do obwieszczeń władz gminnych. Gdy chodzi o małżeństwo cudzoziemca, także obowiązkowe jest ogłoszenie jednorazowe w piśmie, które wychodzi w miejscu zamieszkania za granicą lub tamże jest rozpowszechniane. Udzielenie ślubu jest dopuszczalne po dwóch tygodniach od dnia wydania odnośnego numeru czasopisma. Szczegółne przepisy do roku 1900 obowiązywały w katolickiej Bawarii⁵².

Przepisy niemieckie obowiązywały na ziemiach b. zaboru pruskiego, w górnośląskiej części województwa śląskiego i w wolnym mieście Gdańsku oraz na ziemiach odzyskanych do roku 1945.

W Niemieckiej Republice Federalnej przepisy BGB już nie obowiązują, gdyż w ich miejsce weszła w życie ustawa o małżeństwie z 20 lutego 1946 roku, która miała przede wszystkim na celu zmianę też hitlerowskich ustaw rasistowskich. Według tej ustawy, jak i według ustawy o stanie cywilnym, w brzmieniu ustawy z 8 sierpnia 1957 zawarcie małżeństwa poprzedzają zapowiedzi. Ich forma jest to obwieszczenie pisemne, wywieszane publicznie na zarządzenie urzędnika stanu cywilnego na przeciąg tygodnia. Możliwe jest zawarcie małżeństwa w innym urzędzie stanu cywilnego niż właściwy za zezwoleniem — umotywowaniem przez urząd właściwy dla tego innego urzędu z zaznaczeniem, że nie zachodzą przeszkody do zawarcia małżeństwa i że dokonano zapowiedzi⁵³.

Z powyższych przytoczeń wynika, że zapowiedzi małżeństwa przybierając różne postacie, nie zanikają w państwach europejskich poza krajami socjalistycznymi, a utrzymują się pomimo obowiązkowych bądź fakultatywnych ślubów cywilnych.

Fakultatywność ślubów cywilnych przyjęta jest przez prawie wszystkie ustawodawstwa XX wieku: Szwecja — 1908, Islandia i Finlandia — 1917, Norwegia — 1918, Czechosłowacja — 1919, Łotwa — 1921, Dania — 1922, Italia — od Konkordatu r. 1929, i poza Europą Peru 1936, Brazylia 1937, i w nich jednak nie zanikają zapowiedzi⁵⁴.

---

⁵² Staudinger v. J. *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, IV Band, Familienrecht, erläutert von Dr Theoder Engelmann, 7/8 neubearbeitete Auflage, München, Berlin u. Leipzig 1913 § 1316.

⁵³ Lutter Marcus: *Das Eheschließungsrecht in Frankreich, Belgien, Luxemburg u. Deutschland*, Frankfurt am Main, Alfred Metzner Verlag 1963, porównując nakreśla zgodność systemu praw francuskiego i niemieckiego w kwestii zapowiedzi; Ehegesetz 20. II. 1946 Kontrollratgesetz Nr 16 §§ 11, 12. Personenstandgesetz in der Fassung vom 8. VIII. 1957 (RGBl. I. s. 1125) §§ 3—8.

⁵⁴ Arminjon, op. cit. II § 550, s. 348—349.

W państwach, w których ślub może być zawierany bądź przed urzędnikiem stanu cywilnego, bądź przed duchownym, postać zapowiedzi zależy od form przyjętych w danym wyznaniu bądź urzędzie, tak np. Dania, Norwegia, Szwecja, Austria⁵⁵.

W związku z powyższymi i innymi danymi, można dokonać zestawień.

W państwach, które uznawały względnie uznają zasadę wyłączności religijnego (kościelnego) zawierania małżeństw, instytucja zapowiedzi istnieje i związana jest z nabożeństwami oraz przepisami wyznaniowymi, tak Jugosławia przed drugą wojną światową: Serbia, Macedonia, Krocja, Sławonia, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra; Grecja; Polska przed II wojną światową: były zabory austriacki i rosyjski.

W państwach, gdzie obowiązkowy jest ślub cywilny, np. Belgia, Francja, Holandia, Italia (lata 1865—1929), Luksemburg, Portugalia, Rumunia przed II wojną światową, Szwajcaria istnieje też instytucja zapowiedzi w postaci obwieszczenia publicznego afiszem na siedzibie władzy gminnej lub urzędu Stanu Cywilnego.

Zachodziły i zachodzą znaczne różnice co do poszczególnych wymogów prawnych. I tak miejscem zapowiedzi jest miejsce zamieszkania obojga oblubieńców lub czasowego ich pobytu przy rozmaitym oznaczaniu tego okresu, np. Hiszpania dwa lata, Francja, Niemcy, Belgia, Luksemburg — 6 miesięcy, bądź też i wszelkich poprzednich zamieszkań, bądź tylko gmin urodzenia.

Ważność (skuteczność) też bywa różna od dwóch miesięcy (Łotwa przed rokiem 1939, trzech miesięcy (Dania, Norwegia, przed II wojną światową Węgry), cztery miesiące (Szwecja), 180 dni (Italia), 6 miesięcy (Austria), 1 rok (Belgia, Francja, Holandia)⁵⁶.

Z 27 państw europejskich zachowują zapowiedzi (19): Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Irlandia, Italia, Lichtensztein, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Zjednoczone Królestwo W. Brytanii i Północnej Irlandii. Nie zachowują zaś zapowiedzi państwa socjalistyczne (8): Albania, Bułgaria, Czechosłowacja, Jugosławia, Niemiecka Republika Demokratyczna, Rumunia, Węgry, ZSRR.

Interesująca i zadziwiająca jest zbieżność w tym punkcie niezachowywania zapowiedzi zdawałoby się tak sprzecznych systemów

⁵⁵ Por. zestawienie u Bergmanna, op. cit.

⁵⁶ Zestawienie szczegółowe w *Rechtsvergleichendes Handvörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht* t. II, 1929 s. 265—266, i Bergmann: *Internationales Ehe- und Kindschaftrecht*; Beschen 1954.

prawnych i cywilizacji, jak Islamu i socjalizmu. Nie występuje instytucja zapowiedzi w systemie prawnym Islamu (tak w Turcji do roku 1926, jak i w innych państwach Islamu), przy wybitnej przewadze prawnej mężczyzny nad kobietą. Nie ma w nim równych praw kobieta z mężczyzną ani przy zawarciu małżeństwa ani przy rozwodzie⁵⁷. Jednakże postępową, liberalną, świecką Turcja wprowadziła w swym Kodeksie Cywilnym z 17. II. 1926 zapowiedzi wzorowane na systemie niemieckim i szwajcarskim⁵⁸.

Pomijam tu przytaczanie prawodawstw poza europejskich i rozważania na ich temat. Prawa te obowiązują w krajach o bardzo różniących się od polskich warunkach życia i odrębnych cywilizacjach. Trudno więc przeprowadzać porównania i zestawienia o charakterze najzupełniej teoretycznym bez możliwości związku praktycznego z życiem Polski. Związek taki może mieć znaczenie dla PRL, raczej tylko co do krajów zamorskich o większych skupiskach Polonii, jak Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada i Brazylia.

Byłoby pożądanym przeprowadzenie rozważań o tych krajach, co jednak wykracza poza zamiary autora w tym artykule, a także poza jego obecne możliwości, gdyż należałoby przeprowadzić konfrontację prawa pisanego wielu stanów względnie prowincji z rzeczywistym prawem życia. Tu można jednak zaryzykować przypuszczenie, że o ile chodzi o te państwa federacyjne, ich wielkie imigracje i migracje wewnątrz ich krajów, pozostają zapewne w korelacji z wciąż rosnącą ilością rozwodów⁵⁹.

VI. W systemie prawa socjalistycznego gdy kobieta ma równe prawa z mężczyzną, a doznaje szczególnej ochrony i ma szczególne uprawnienia związane z jej płcią i potomstwem, brak zapowiedzi stanowi zagadkę. Co więcej: chyba odchylenie w kierunku skrajnego liberalizmu, dowolności w kształtowaniu stosunków z małżeństwem związanych, a nie w kierunku tworzenia mocnej, trwałej, socjalistycznej rodziny.

Da się to wytłumaczyć pierwszym mocnym zrywem rewolucyjnym, którym chciano przede wszystkim wyzwolić się z poprzed-

---

⁵⁷ Arminjon, Nolde, Wolff: *Traité de droit comparé — Les systèmes juridiques islamiques* w t. III § 1015n s. 442n.

⁵⁸ Fathieh Mehdi: *Eheschliessung im Iranischen Recht unter vergleichender Heranziehung des deutschen Rechts*. Heidelberg 1960.

⁵⁹ 1968 Centennial Edition *The World Almanac and Book of Facts*, Editer Luman H. Long, Newspaper Enterprise Association Inc., New York and Cleveland, 1968, s. 896—897.

nich przedrewolucyjnych nadmiernie krępujących więzów m. in. narzuconych kobiecie, o czym pisał Lenin, charakteryzując pierwsze dekrety władzy radzieckiej, że „władza radziecka unicestwiła w zupełności wszystkie stare, burżuazyjne, podłe ustawy, stawiające kobietę w nierówne położenie z mężczyzną”⁶⁰, i co podkreślał Lenin w przemówieniach, m. in. na pierwszym ogólnorosyjskim zjeździe robotnic 19. XI. 1918: „Nigdzie równość i wolność pracujących kobiet nie jest zrealizowana w takiej pełni”⁶⁰. Jak każda rewolucja niszcząca poprzedni porządek prawny, Wielka Rewolucja Październikowa w pierwszym etapie zamierzała bądź też faktycznie niszczyła ogniwa społeczne dawnych rodzin, stowarzyszeń, stanów i innych związków społecznych — pośrednich pomiędzy państwem i jednostkami. W wyniku miało być tylko zestawienie: państwo a jednostka. Z początku w latach bezpośrednio porewolucyjnych istniała zupełna swoboda co do czasu i miejsca zawierania i rozwiązywania małżeństw, a to m. in. z celem wyzwolenia kobiety z więzów małżeńskich istniejących na skutek wyrachowania, nędzy, przymusu itd.⁶¹. Uznawano moc prawną „faktycznych stosunków małżeńskich”, oczywiście dla ochrony kobiety i dzieci nieślubnych, więc „o ile ustawa przyznawała moc prawną i faktycznym stosunkom małżeńskim, rejestracji małżeństw nie przypisywało się prawnotwórczego (konstytutywnego) znaczenia”⁶².

Zmieniając kodeks rodzinny z roku 1926, ukaz z 8. VII. 1944 nadał to znaczenie zarejestrowaniu małżeństwa ze skutkami prawnymi od dnia rejestracji. Do takowych przyrównano zawarte przed 20 grudnia 1917 małżeństwa cerkiewne (ewentualnie późniejsze w niektórych miejscach w innych republikach stosownie do daty wprowadzenia ustawodawstwa radzieckiego).

„W miłości uczestniczy dwoje, a powstaje trzecie życie”. Tu kryje się interes społeczny, powstaje dług w stosunku do społeczności” — mówił Lenin. „Małżeństwo w społeczeństwie socjalistycznym nie stanowi tylko prywatnej sprawy zawierających małżeństwo, a nabiera znaczenia społecznego”⁶³. Toteż następne do-

⁶⁰ Klara Cetkin: *O Leninie*, Partizdat 1933 s. 77 (po rosyjsku), cytuje Swierdłow: *Sowietskoje zakonodatelstwo o brakie i semje* 1949, s. 77. Lenin: *Dzieła*, t. 29 s. 424 t. 32, s. 160.

⁶¹ *Sowietskoje graždanskoje prawo*, Moskowskij Uniwersitet im. Łomonosowa, red. P. Je. Orłowski, Gos. Izdat. Jur. Lit., Moskwa 1961, t. II s. 470.

⁶² *Sowietskoje graždanskoje prawo*, Wsiesojuznyj Institut Juridycznych Nauk Ministerstwa Justycji SSSR, red. S. N. Bratuś, t. II, s. 385n.

⁶³ Dzieło cyt. pod przypisem 62: cytata z Klary Cetkin, jak wyżej pod 60.

ktryny ZSRR i wskazania dla ogółu społeczeństwa z podkreśleniem osobistych obowiązków oblubieńców zakładających rodzinę, w warunkach, gdzie nie ma prawa prywatnej własności, a celem jest wychowanie komunistyczne dzieci, mówią o silnej, zwartej, pełnej przyjaźni rodzinie⁶⁴.

Nie wprowadzono zapowiedzi. Sam Lenin, mając wiele zasadniczych spraw do załatwienia w ostatnich latach swego życia nie wniknął i nie miał potrzeby wnikać w ten szczegół prawa małżeńskiego i nie ma w jego dziełach tekstu tej kwestii poświęconego. Prawo radzieckie odrzuciwszy zapowiedzi w początkach⁶⁵ nie wprowadziło ich też później do tekstów prawnych. Nie znaczy to jednak, by zagadnienia nie było lub nie należało go wznawiać, zwłaszcza gdy z biegiem czasu przemiany społeczne wytworzyły opinię publiczną w ustroju socjalistycznym środowisk nowożeńców, o ile są one ustabilizowane, jak załogi zakładów pracy, grono słuchaczy wyższych uczelni, ogniwa organizacji, jak Komunistyczny Związek Młodzieży itd., które mają wpływ nie prawny, ale społeczny, moralny, na rozważniejsze zawieranie małżeństw, względnie na obowiązek zawarcia małżeństwa, gdy ze związku pozamałżeńskiego ma być potomstwo. Z drugiej strony, jak przepisowy okres wyczekiwania działają przyczyny techniczno-organizacyjne, gdy od chwili pisemnego wniosku o ślub, który nowożeńcy podają „za wczasu” upływa pewien okres do ślubu, bowiem kierownik Urzędu Stanu Cywilnego względnie „Pałacu Ślubów” po zebraniu wymaganych dokumentów i oświadczeń pisemnych, wyznacza termin ślubu z reguły po miesiącu, nawet na kilka tygodni naprzód, przesyłając nań nowożeńcom wezwanie — zaproszenie, szczególnie ozdobne zwłaszcza w „Pałacu Ślubów” dla podkreślenia ważności ceremonii⁶⁷. W braku przepisu kodeksowego, życie samo w drodze praktyki i prawa zwyczajowego zmierza do osiągnięcia zwolna tych że cech zasadniczych i celu zapowiedzi.

W krajach europejskich demokracji ludowych akcentuje się

---

⁶⁴ Woroziejkin E. M. *Brak i semja*, Moskwa 1965 s. 80, na s. 5, przytacza fakty i liczby.

⁶⁵ Bot Ghislain: op. cit. 131.

⁶⁶ Charakterystyczne wyrażenie: „zabłagowremiennie” — Swierdłow, op. cit. s. 28.

⁶⁷ Joffe O. S.: *Sowietskoje graždanskoje prawo*. Izd. Leningradzkiego Uniwersytetu, 1965 na s. 207; korespondencja z Moskwy: Moskiewscy nowożeńcy Jana Daneckiego w Trybunie Ludu nr 91 (1403) z 1, 2, 3 kwietnia 1961; osobiste moje obserwacje w Pałacu Ślubów w Moskwie w listopadzie 1962 r.

wszędzie: „małżeństwo to nie tylko sprawa osobista tych, którzy je zawierają”⁶⁸.

W poszczególnych krajach podkreśla się też, że zdrowa rodzina jest jednym z podstawowych fundamentów społeczeństwa demokratycznego.

Wszystkie te państwa, jak PRL uchyliły prawo rodzinne przedwojenne i wprowadziły najpierw dość pośpiesznie zaraz po wojnie unifikacyjne ustawy socjalistyczne o rodzinie wzorem zasad ZSRR. Następnie wydały (Węgry 1952), CSRS (1963), względnie zamierzają wydać kodeksy prawa rodzinnego. Jednakże w żadnym z tekstów ustawowych tych krajów⁶⁹ za przykładem ZSRR nie przewiduje się zapowiedzi, ani nawet obowiązkowego okresu wyczekania między zgłoszeniem zamiaru zawarcia małżeństwa w Urzędzie Stanu Cywilnego, a jego zawarciem, z wyjątkiem Polski, o czym niżej.

Tu wzmiankę wypada uczynić, że w Niemieckiej Republice Demokratycznej przepisy §§ 1298—1300 i 1316 BGB nie mają obecnie zastosowania, gdyż zostały uchylone, jak i późniejsze ustawy hitlerowskie, a wprowadzono nowe, na zasadach socjalistycznych oparte, prawo o zawieraniu i rozwiązywaniu małżeństw z 4. XI. 1955 i o aktach Stanu Cywilnego z 16. XI. 1956⁷⁰, w którym nie ma przepisów o zapowiedziach i mowa jest o ślubie cywilnym jak w PRL.

VII. W Polsce chrześcijańskiej w średniowieczu instytucja zapowiedzi przyjmowała się zwolna. Najstarsze pomniki prawa kościelnego nie zawierają wzmianek o nich. Arcybiskup gnieźnieński, Henryk Kietlicz, po powrocie z soboru laterańskiego 1215 r. począł wprowadzać jego uchwały w życie, tępiąc potajemne małżeństwa. Statut synodalny wrocławski 1248 r. nakazywał głosić zapowiedzi trzykrotnie, jak też wiele następujących po nim statutów

⁶⁸ Swierdłow G. M.: *Siemiejnoje prawo ewropejskich stran narodnoj demokracji*, Gosjurizdat, Moskwa 1961 s. 37.

⁶⁹ Wierzbowski Eustachy, opracował: *Prawo rodzinne i spadkowe ewropejskich państw socjalistycznych* (według stanu na 1. I. 1965) t. I Bułgaria, ČSR, Jugosławja, Rumunia, Węgry, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1965; *Familiengesetze Sozialistischer Länder*, VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin 1959; *The Family Law*, Institute of Yugoslav Laws, Beograd 1962 (Editor prof. Borislav T. Blagojevic); Czachórski Witold: *Droit de famille des pays socialistes ewropeennes*. Principes generaux, Varsovie, PWN, 1965.

⁷⁰ Verordnung über die Eheschliessung und Eheauflösung 4 Nov. 1955 GBl. s. 849. Gesetz über das Perscnenstandswesen (Personenstandsgesetz) vom 16. II. 1956 I 1283.

innych diecezji ⁷¹. Synod płocki z roku 1398 pozwolił jedynie członkom rodu książęcego zawierać małżeństwa bez uprzednich zapowiedzi. W wieku XIV i XV zapowiedzi stały się przedmiotem sporów między duchowieństwem i szlachtą, która sprzeciwiała się długo temu obowiązkowi. Nawet dopuszczono czasowo pewne kompromisy, np. skrócenie w roku 1423 w diecezjach płockiej i wrocławskiej terminu zapowiedzi do 1 tygodnia, uwolnienie od nich szlachty osiadłej w niektórych diecezjach. Przedmiotowi temu poświęcono wiele uwagi na synodach diecezjalnych w wiekach 15 i 16. Przyjęto postanowienia Soboru Trydenckiego Tametsi od roku 1577, ale nie od razu praktyka ściśle według tych przepisów się rozpowszechniła.

Dysydenci mieli własne formy. Warto wspomnieć szczegółów w związku z tolerancją religijną: gdy dopuszczone były w roku 1768 małżeństwa katolików z dysydentami czyli nieunitami, też dopuszczone zostały zapowiedzi jak i śluby przez duchownego dysydenckiego. Żydzi zachowywali ich własne prawa.

VIII. W okresie rozbiorów Księstwo Warszawskie przyjęło Kodeks Napoleona od 1. V. 1808 roku, zmieniony w Królestwie Kongresowym przez Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego z roku 1825, po czym wprowadzono w roku 1836 prawo małżeńskie w osobnej ustawie. W poszczególnych pięciu dzielnicach prawa cywilnego obowiązywały ustawy obce. W wieku XX z odrodzeniem państwowości polskiej w roku 1918 było pięć prawodawstw.

1) W byłym zaborze austriackim kodeks cywilny austriacki z roku 1811 ze zmianami, według którego (§§ 69 do 74, 85 do 87) zapowiedź polegała na ogłoszeniu mającego być zawartym małżeństwa, przytoczeniem imion, nazwisk, miejsca urodzenia, stanu i miejsca zamieszkania obydwójga narzeczonych, z zaznaczeniem, że każdy, komu znana jest jakaś przeszkoda, powinien o tym donieść duszpasterzowi pośrednio przez zapowiadającego bądź bezpośrednio temu, który jest właściwy do dania ślubu. Ogłoszenie ustne musiało nastąpić w trzy niedziele i święta w kościołach każdego z narzeczonych w czasie nabożeństw. Też tak w świątyniach innych wyznań. Co do małżeństw żydowskich, w trzech następujących po sobie szabasach przy nabożeństwie w synagodze lub w domu modlitwy, ewentualnie przez zwierzchnika gminy wyznaniowej w gminie. W razie ślubu cywilnego (odmowa duszpasterza dania ślubu,

---

⁷¹ Dąbkowski Przemysław: *Prawo prywatne Polskie* t. I, Lwów 1910 s. 348 n; Rafacz: *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, s. 216—220; Olszewski op. cit. 65n.

bezwyznaniowi) zapowiedź pod nieważnością musiała być ogłoszona przez przybicie obwieszczenia na tablicy władzy politycznej (starostwa) i urzędów gminnych miejsca zamieszkania nupturientów, nie wystarczało ogłoszenie ustne na tzw. dniu urzędowym⁷². Jeżeli narzeczeni mieszkali krócej niż 6 tygodni w parafii, to zapowiedzi należało ogłosić także w parafiach poprzedniego zamieszkania. Zapowiedzi miały ważność trzech miesięcy. Zwolnień (dispens) udzielali starosta względnie magistrat miasta o własnym statucie, ewentualnie rząd krajowy lub urząd obwodowy. Brak przynajmniej jedynej zapowiedzi był przeszkodą zrywającą małżeństwo (impedimentum dirimens).

2) Na Spiszu i Orawie obowiązywało węgierskie prawo małżeńskie, ostatnio ustawa XXXI/1894 o prawie małżeńskim z obowiązkiem dla wszystkich wyznań ślubem cywilnym przed ślubem kościelnym. Przewidywało ono zapowiedzi w formie obwieszczenia pisemnego wywieszonego na budynku gminnym przed ślubem cywilnym, tudzież następowały zapowiedzi kościelne. Od roku 1922 na Spisz i Orawę rozciągnięte zostało ustawodawstwo austriackie, obowiązujące w reszcie dzielnicy po-austriackiej, z wyjątkiem austriackich przepisów o ślubach cywilnych⁷³.

3) W b. Królestwie Kongresowym prawo małżeńskie z roku 1836 było oparte na zasadach wyznaniowych z mocnym podkreśleniem religijnego charakteru związku małżeńskiego. Zapowiedzi dla wyznania katolickiego były jedną z istotnych formalności przedślubnych, uregulowanych przez to prawo małżeńskie art. 42 do 47, w których inkorporowano ówczesne prawo kanoniczne. Treść zapowiedzi obejmowała imiona, nazwiska, powołanie i zamieszkanie przyszłych małżonków oraz imiona, nazwiska, powołanie i zamieszkanie ich rodziców. Przypadki ślubu dozwolonego bez zapowiedzi były: 1) gdy przyszły małżonek wybierał się w długą i niebezpieczną podróż w interesach rządowych, 2) gdy osoby,

---

⁷² Jaworski Władysław Leopold: *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, t. I Źródła. *Prawo małżeńskie osobowe i majątkowe*, Warszawa—Kraków 1919 s. 110—114, 151, 158; Zoll Fryderyk: *Prawo Cywilne* t. IV *Prawo Familijne*, oprac. Jan Gwiazdomorski, Poznań 1933, §§ 2, 23—26 na s. 6, 26—30; Pelczar, op. cit. pod 18, § 27, s. 105—125.

⁷³ *Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für Zivil und Handelsrecht*, t. I Ungarn t. II Aufgebot. Ustawa 26. X. 1921 w przedmiocie przepisów prawnych obowiązujących na obszarze Spiszu i Orawy należących do Rzeczypospolitej Polskiej Dz. U. 81/1921 poz. 657 i Rozp. Rady Ministrów 14. XI. 1922 Dz. U. 90/1922 poz. 833 § 2 ustęp: z wyjątkiem austriackich przepisów o ślubach cywilnych.

o których mniemano powszechnie, iż pozostają w związku małżeńskim, pragną dopełnić obrzędu ślubu cywilnego. Pominięto milczeniem małżeństwo in extremis — gdy jedna z zawierających małżeństwo osób, jest w stanie bliskim śmierci. (Później ujęto w C.I.C. 1019 § 2). W określonych prawem przypadkach władza duchowna mogła zwolnić od jednej do dwóch zapowiedzi, poprzestając na jedynej. Prawo o małżeństwie z 1836 roku było zgodne z późniejszym kodeksem prawa kanonicznego z pewnymi różnicami⁷⁴: prawo z 1836 roku art. 41 zapowiedzi tylko w niedzielę z ambony — C.I.C. 1025 też przez obwieszczenie, 1024 ustne też w święta w środku nabożeństw, na które lud licznie przybywa, art. 43 wymóg zamieszkania oblubieńców — 3 miesiące, gdy C.I.C. 1023 sześć miesięcy, ponadto co do niektórych kwestii dyspens. W praktyce stosowany był kodeks kanoniczny od jego wejścia w życie w Kościele. Zapowiedzi były dla małżeństw w wyznaniu grecko-katolickim i grecko-rosyjskim, w wyznaniach ewangelickich, jak i dla innych wyznań, według ich przepisów. Mimo że przez niektóre wyznania zapowiedzi nie są wymagane, były według prawa o małżeństwie wymagane też trzykrotnie dla wyznań niechrześcijańskich, mojżeszowego i mahometańskiego w domach modlitwy w czasie nabożeństw, gdzie by zaś domów modlitwy bądź meczetu nie było, przez wywieszenie obwieszczenia na drzwiach domu gminnego w miejscu zamieszkania narzeczonego⁷⁵.

4) Na ziemiach wschodnich b. zaboru rosyjskiego ustalone były wymogi niezbędne do zawarcia małżeństwa, bez jednolitego prawa małżeńskiego, lecz z szeregiem praw odmiennych dla każdego wyznania według przepisów wyznaniowych, podobnie jak w byłym Królestwie Kongresowym. Obowiązkowe zapowiedzi były przewidziane w art. 26, 27 tomu X zbioru praw wprowadzonego

---

⁷⁴ Zestawienie tych przepisów w zbiorach: Muszalski Edward, oprac. *Kodeksy cywilne obowiązujące na ziemiach centralnych Polski*, Warszawa 1936 na s. 225—227; Jaworski, op. cit. 110—119; Opracowania: Konic Henryk: *Prawo małżeńskie obowiązujące w b. Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1924 na s. 86—88, 123, 141, 177—178, 191; Muszalski Edward: *Prawo cywilne obowiązujące w b. Królestwie Kongresowym*, Warszawa, 1932 §§ 91, 105, 110, 117, 133 na s. 85—86, 94, 97, 99—100, 106. Według Aleksandra Achmatowicza: *Zarys stanu prawnego wyznania muzułmańskiego w b. Rosji i współczesnej Polsce* w: *Rocznik Tatarski* t. I, 1932 przestały obowiązywać niektóre przepisy prawa małżeńskiego, zwłaszcza co do różnic religij.

⁷⁵ Rozp. Kom. Spraw Wewn. i Duch z 26. V. 1827 Nr 8331/1250 i uchw. Komitetu do spraw Król. Pol. 22. VI. 1870 Dz. Pr. LXX. 262 — zob. zbiory podane pod 74: Muszalski s. 252, Jaworski s. 157.

w roku 1840. Niechrześcijanie zawierali małżeństwo według własnego prawa wyznaniowego — żydowskiego, mahometańskiego. Dla niewielkiej grupy Raskolników (staroobrzędowców) na mocy specjalnych ustaw z 12. IV. 1874 r. zawarcie małżeństwa następowało przez wciągnięcie do osobnej listy małżeństw, prowadzonej przez policję dla nich, od ustawy 17. IV. (30. IV.) 1905 uznano hierarchię cerkiewną staroobrzędowców⁷⁶.

5) Na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej — województwo pomorskie, poznańskie i górnośląska część woj. śląskiego obowiązywało prawo niemieckie (zob. wyżej o Niemczech). Obowiązkowy był ślub cywilny, poprzedzający ślub wyznaniowy z zapowiedziami cywilnymi (§ 1316 BGB) przez wywieszenie ogłoszenia w ciągu 14 dni. Jest charakterystyczne dla tej dzielnicy, że ślub cywilny i zapowiedzi cywilne były w obyczaju i prawie zwyczajowym jako obowiązujące rejestracyjne formalności państwowe, gdy w przekonaniu społecznym katolicy uważali za obowiązujący ślub kościelny, z jego zapowiedziami według prawa kanonicznego. Dało się obserwować zjawisko odmienności przekonań prawnych prostego ludu polskiego od litery prawa niemieckiego⁷⁷.

Tak więc zapowiedzi były instytucją powszechną i obowiązywały we wszystkich dzielnicach za Drugiej Rzeczypospolitej, a tam, gdzie ślub cywilny poprzedzał ślub kościelny były one dwukrotne: cywilne i kościelne.

Wobec tych różnych prawodawstw dzielnicowych od roku 1919 pilne było stworzenie nowego polskiego prawa małżeńskiego, co należało do zadań powołanej w tymże roku 1919 komisji kodyfikacyjnej. Specjalna jej podkomisja prawa małżeńskiego w składzie: prof. Karol Lutostański, główny referent, Stanisław Bukowiecki, Henryk Konic, Zygmunt Nagórski, Ignacy Koschembar-Łyskowski, prof. dr Jan Wasilkowski i delegat Ministerstwa Sprawiedliwości z głosem doradczym adw. Kazimierz Głębocki, przygotowała projekt nowego prawa małżeńskiego uchwalony przez

---

⁷⁶ *Prawo Cywilne Ziem Wschodnich*, Tom X cz. I Zводу Praw Rosyjskich wyd. Zygmunt Rymowicz i Witold Święcicki, Warszawa 1932; Bosowski Franc. oprac. na podstawie Szerszeniewicza: *Prawo Cywilne Ziem Wschodnich*, Warszawa — Kraków 1930, s. 236—237.

⁷⁷ Kilkakrotnie przy różnych okazjach wędrowek wakacyjnych w latach dwudziestych i trzydziestych dopytywałem się o obowiązujące w b. zaborze pruskim normy prawa małżeńskiego prostych ludzi starszych, stale tam zamieszkałych, na moją uwagę o obowiązkowym tam ślubie cywilnym otrzymywałem odpowiedź wyrażaną z głębokim przekonaniem: u nas jest obowiązkowy ślub kościelny.

komisję kodyfikacyjną w r. 1929, ogłoszony drukiem w r. 1931. Projekt wywołał obszerną dyskusję co do wielu kwestii bardziej zasadniczych, w której zainteresowanie zapowiedziami schodziło na plan dalszy. Według projektu (art. 20) zapowiedzi małżeńskie są traktowane jako środek wyjątkowy: „Poza przypadkiem niedostarczenia przez narzeczonych dostatecznych dowodów — uzasadnia prof. Lutostański⁷⁸ — urzędnikowi Stanu Cywilnego ma on zarządzić zapowiedzi nadto, gdy jeden z narzeczonych nie ma polskiego obywatelstwa albo zamieszkania lub pobytu 4-tygodniowego w Polsce. Projekt wychodzi z założenia, że większość małżeństw dochodzi do skutku bez żadnych przeszkód; wobec tego obarczenie tą formalnością, mającą na celu ich wykrycie, niesłusznie obciąża większość obywateli zbędnymi formalnościami i stratą czasu, zaś urzędy niepożyteczną pracą”.

Do drugiej wojny światowej nie doszło do wydania nowego jednolitego prawa małżeńskiego.

IX. Zaraz po wojnie rząd PRL dokonał ważnego zadania unifikacji prawa cywilnego, w tym małżeńskiego, tym bardziej pilnie, że na ziemiach odzyskanych i w wolnym mieście Gdańsku w chwili ich obejmowania formalnie obowiązywało obce i sprzeczne z duchem prawa polskiego i socjalistycznego ustawodawstwo hitlerowskie. Prawo małżeńskie nowe, ogłoszone dekretem z 25 września 1945 (Dz. Ustaw 48 poz. 270) poczęło obowiązywać od 1 stycznia 1946, z jednej strony przejmując część idei przewodniej projektu prof. Lutostańskiego, z drugiej ulegało wpływom prawa radzieckiego. Wespół z dekretem z tegoż dnia 25 września 1945 Prawo o Aktach Stanu Cywilnego (Dz. U. 48 poz. 272) powyższym prawem małżeńskim wprowadzono śluby cywilne obowiązkowe bez zapowiedzi.

Pominięto również zapowiedzi i w Kodeksie Rodzinnym, wprowadzonym ustawą z 27 czerwca 1950. (Dz. Ustaw 34 poz. 308).

Ówczesne prawo od 1 stycznia 1946 nie przeciwstawiało się pośpieszności zawarcia małżeństwa i nie stawiało żadnych wymagań co do czasu i formalności pomiędzy powzięciem zamiaru a zawarciem małżeństwa. Mogli oblubieńcy przyjść do Urzędu Stanu Cywilnego i prosić o natychmiastowy ślub cywilny. Byłe złożyć potrzebne dokumenty nie było żadnych trudności prawnych, by małżeństwo zaraz zostało zawarte. Tylko trudności techniczne i ilość par pragnących wstąpić w związki małżeńskie w danym czasie

---

⁷⁸ Lutostański Karol.: Zasady projektu prawa małżeńskiego Gaz. Sąd. Warsz. 1931/52/757.

powodowały odraczenie ważny dla zawierających małżeństwo i dla społeczeństwa akt na kilka czy kilkanaście dni. Podręczniki prawa cywilnego załatwiały się z tą kwestią krótką wzmianką, że zapowiedzi istniały we wszystkich ustawodawstwach na ziemiach polskich, zarówno wyznaniowego jak i świeckiego prawa małżeńskiego i stały się „z reguły zwykłą formalnością narażającą na stratę czasu i pieniędzy”. „Na to miejsce przewidziany został w Kodeksie Rodzinnym art. 3 obowiązek... przedkładania dokumentów”⁷⁹.

W nowej Komisji Kodyfikacyjnej, utworzonej 23. VIII. 1956 działającej przy Ministrze Sprawiedliwości, zespół prawa cywilnego tworzyli: przewodniczący S. Szer, członkowie W. Czachórski, J. Gwiazdomorski, K. Przybyłowski, J. Topiński i A. Wolter, i przygotowali projekt Kodeksu Cywilnego. W toku prac Komisji odbyła się dyskusja publiczna na łamach prasy i zebraniach stowarzyszeń nad zasadami nowego prawa cywilnego, które miało być z początku w formie jednego Kodeksu Cywilnego. Później z niego (Księga IV) wyodrębniono kodeks rodzinny i opiekuńczy. W dyskusjach nad tym problemem poczesne miejsce zajmowała kwestia zbyt pośpiesznie i nierozważnie zawieranych małżeństw. Życie dostarczało i dostarcza nadal wiele rażących złych przykładów, takich małżeństw, rzadko zresztą ich opisy dostawały się i dostają na łamy prasy⁸⁰.

Rosły i rosną liczby rozwodów, czego nikt chyba nie uznaje za zjawisko społecznie pożądane. Kwestie te wymagają wnikliwego i obszernego studium socjologicznego i wszechstronnego oświetlenia, gdy prawnicy kanoniści i świeccy (może zresztą nie mający do tego całkowitego powołania) nie poruszają obszerniej tych tematów, dalekich od wszechstronnego oświetlenia.

Dużą rolę we wspomnianej dyskusji odegrała ankieta dwutygodnika „Prawo i Życie” co do niektórych problemów, którą przeprowadzono w roku 1960. Było w niej ważne pytanie: „Czy celowe jest wprowadzenie obowiązku ogłaszania przez Urząd Stanu Cywilnego o zamierzonym małżeństwie oraz wprowadzenie zakazu

---

⁷⁹ Tak Szer Seweryn: *Prawo rodzinne*, Warszawa 1954 s. 29—30, 1956 s. 28—29.

⁸⁰ Grabowicz Józef, Tryfon Barbara: „*Na wsi rozwody*”, *Polityka* nr 44 (296) z 3. XI. 1962; D. Kacz: „*Felieton z małym paragrafem: Matrymonialna partia*”, *Życie Warszawy* nr 150 z 25. VI. 1963; „*Motozbytki*” *Życie Warszawy* nr 49 z 26. II. 1964 s. 5; „*Z sali sądowej: Zakłócone Wielkanocne śniadanie — Ich trzy i on jeden*”, *Express Wieczorny* nr 90/91 z 13, 14, 15 kwietnia 1968.

zawarcia małżeństwa przed upływem określonego czasu od daty ogłoszenia". Na całość tego pytania z 482 odpowiedzi 382 było „tak”, zaledwie 49 „nie”, brak odpowiedzi 51⁸¹. Zgodnie z tymi głosami większości ankiety i innymi Komisja Kodyfikacyjna według referatu prof. A. Woltera⁸² w projekcie z września 1961 przygotowała art. 4: „§ 1 Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego podaje do publicznej wiadomości imię i nazwisko oraz miejsce zamieszkania osób zamierzających wstąpić w związek małżeński z jednoczesnym wezwaniem, ażeby każdy, komu wiadoma jest okoliczność wykluczająca zawarcie zamierzonego małżeństwa, zawiadomił o tym Urząd Stanu Cywilnego. Małżeństwo nie może być zawarte przed upływem miesiąca od daty powyższego ogłoszenia. § 2. Z ważnych powodów organ nadzoru nad Urzędem Stanu Cywilnego może zezwolić na zawarcie małżeństwa bez ogłoszenia przewidzianego w paragrafie poprzedzającym”.

Projekt uległ poprawkom i ostatecznie nadane zostało następujące brzmienie artykułowi 4 K.R.i.O.: „Małżeństwo nie może być zawarte przed upływem miesiąca od dnia kiedy osoby, które zamierzają je zawrzeć, złożyły kierownikowi Urzędu Stanu Cywilnego pisemne zapewnienie, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie tego małżeństwa. Jednakże, z ważnych powodów, organ nadzoru nad Urzędem Stanu Cywilnego może, zezwolić na zawarcie małżeństwa przed upływem miesięcznego terminu”⁸³. A więc z dwóch postulatów ankietowych okresu wyczekiwania i zapowiedzi małżeństwa, pominięto ten drugi.

X. Wprowadzono więc wielokrotnie postulowany okres wyczekiwania, który można by nazwać poufnym narzeczeństwem urzędowym, jako podany do wiadomości Urzędu Stanu Cywilnego i tylko Urzędu. Nie spełniono drugiego postulatu: zapowiedzi, czyli „podania do publicznej wiadomości”. Dlaczego?

W uzasadnieniu Komisji Kodyfikacyjnej było tylko krótko o tym: „Projekt wprowadza obowiązkowe ogłoszenia o zamiarze zawarcia małżeństwa, oczywiście nie do takich celów, jakie przyświecały niedyś instytucji tzw. „zapowiedzi” (wykrycie przeszkód mał-

---

⁸¹ Rajski Jerzy: *O zawarciu małżeństwa w prawie rodzinnym*, Nowe Prawo 58/9/81. Wyniki ankiety — „Prawo i życie” nr 16 z r. 1960 s. 3.

⁸² Wolter Aleksander: *Kierunki zmian polskiego prawa rodzinnego*, P. i P. 8—9/1958 s. 270—271. Pierwotnie był to art. 843 proj. KC z 1960.

⁸³ Ustawa 25. II. 1964 Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy Dz. U. 9/1964 poz. 59.

żeńskich), lecz jako pewien hamulec przeciwko lekkomyślnie zawieranym związkom (art. 4). Inowacja ta spotkała się w toku dyskusji publicznej z powszechną aprobatą". Z projektu referenta prof. Woltera utrzymano w projekcie rządowym złożonym do Sejmu zdanie, jako „pewien hamulec przeciwko lekkomyślnie zawieranym związkom”⁸⁴. Ze zdziwieniem w uzasadnieniu ostatnich poprawek rządowych można wyczytać: „Pożytek z takich ogłoszeń byłby minimalny, natomiast mogłyby one narażać zainteresowanych na nie uzasadnione przykrości”. W poszukiwaniu ważkich głosów przeciw zapowiedziom natrafiłem tylko na wypowiedź sędziego Kazimierza Lipińskiego (niestety już obecnie nieżyjącego) w dyskusji urządzonej przez redakcję „Polityki” pt. „Jaka będziesz rodzino?”⁸⁵, którego argumenty i to bodaj wszystkie przeciwko ogłoszeniom opiewają: 1) „Zgłoszenie przeszkód całkiem nie-realne”. 2) „Na tablicy... szkoda pracy... w dużym mieście nikt tego nie przeczyta, a w małym i tak bez ogłoszeń wszyscy wiedzą... W prasie skutki fatalne... objętość gazet”. 3) „Głupie dowcipy, złośliwe zawiadamiania rodzin narzeczonych o prawdziwej i zmyślonej przeszłości każdego z nich”. 4) „To jednak b. osobista sprawa”.

Otóż właśnie co do p. 4), poczynając od końca zbijania tych argumentów — takie stanowisko to skrajnie liberalistyczne, indywidualistyczne, a nie socjalistyczne. W żadnym razie też nie katolickie. Właśnie sprawy regulowania przez Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy — to są sprawy zasadniczego znaczenia społecznego a nie tylko osobiste. Co do 3 — „głupie dowcipy” mogą się trzymać niedowarzonych głów w każdych warunkach i brak zapowiedzi nie zapobiega im. Praktyka zapowiedzi przez wiele setek lat gdzieindziej i u nas nie dostarcza przykładów ich plenienia się. Natomiast prawdziwe doniesienia o sprawowaniu się drugiej strony jakże często wyjaśniły sytuację ku dobremu, zawczasu przed ślubem i łatwym wobec tego zerwaniem, a nie zbyt późno i powodując wiele komplikacji społecznych — po ślubie.

Co do 2 — obowiązkowe ogłaszanie w prasie istotnie byłoby w naszych warunkach zbyt kosztowne i niecelowe w pismach o wielkich nakładach, przy braku małych, ściśle lokalnych pism, które odzwierciedlają życie społeczne i rodzinne dzielnic większych miast, małych miasteczek a nawet wsi. W Anglii grają dużą

⁸⁴ Druki sejmowe 127 i 128 z dn. 4. III. 1963.

⁸⁵ Polityka nr 42/1962 s. 3.

rolę dobrowolne zawiadomienia w prasie, najczęściej płatne i przez samych nowożeńców i rodziców uważane za potrzebne na łamach pisemek lokalnych a nawet dla niektórych sfer na łamach stołeczno-imperialnego dziennika „Times”, a są jedną z lektur pasjonujących stałych czytelników. I u nas z rozwojem prasy ściśle lokalnej miałyby rację bytu. Urzędowe ogłoszenia na tablicy Urzędu Stanu Cywilnego czy Rady Narodowej nie powinny być lekceważone, byłyby jednak dla wielu interesujące, a miałyby nie tylko formalne znaczenie, o czym jeszcze niżej.

Co do 1 — „przeszkody”... „nierealne”?? Chyba właśnie efektywne przez zapowiedzi następuje zmniejszenie możliwości zawarcia małżeństwa pomimo zakazów (przeszkód prywatnych), jakkolwiek je nazwiemy i jakiegokolwiek znaczenia można się w nich dopatrywać. Praktycznie małoletność i niedozwolony stopień pokrewieństwa mogą zostać ukryte przed Urzędem Stanu Cywilnego innej miejscowości, ale nie wobec krewnych i znajomych. Poza tym chodzi głównie o zapobieganie bigamii.

Jawność zawierania małżeństwa poprzedzonego zapowiedziami, obok praworządnej rejestracji ślubów, wraz ze wzmiankami na aktach urodzenia — to są najważniejsze zapobiegawcze środki prawne. Realność doniesienia o przeszkodzie przy zapowiedziach może w wielu przypadkach odstraszać oblubieńców od popełnienia kroku przeciwnego prawu.

Dla rozwiązania kodeksowego autorzy wypowiadający się w tej materii nie mają uwag jak tylko krótką aprobatę⁸⁶.

Pozwolić sobie tutaj też można na porównanie. Np. Jeśli kapłan katolicki przy Mszy św. używa puryfikaterza (wąskiego ręczniczka płóciennego, służącego do wycierania kielicha), to obywatele państwa socjalistycznego mają nie używać w ogóle ręczników czy płócien?

Przecież w żadnym razie obecnie w krajach socjalistycznych zapowiedzi nie miałyby charakteru kapitalistycznego. Przecież przyjęte zostały w całej niesocjalistycznej Europie w 19 państwach, pomimo ślubów cywilnych a nie wyznaniowych w wielu z nich. Przecież w ZSRR okres wyczekiwania przyjęty faktycznie i uro-

---

⁸⁶ Szer Seweryn: *Prawo rodzinne*, Warszawa 1966 s. 41—42; Wasilkowska Zofia: *Prawo w życiu kobiety*, wyd. CRZZ, Warszawa 1967 s. 153; Gawrońska-Wasilkowska Zofia: *Małżeństwo, istota, trwałość, rozwód*, Warszawa 1966 s. s. 34 zanotowała, że w Opolu pod rządem nowych przepisów 17 par zrezygnowało z małżeństwa po miesięcznym namyśle, a w Warszawie powyżej 200 (Trybuna Ludu nr 346 z 1965); Bez uwag do art. 4 KRiO komentarz pod redakcją M. Grudzińskiego i J. Ignatowicza.

czyste zawieranie ślubów cywilnych zmierzają w tymże kierunku co zapowiedzi.

W wielkim mieście zapowiedzi mogą „ginąć w powodzi innych wiadomości i możliwości”. W mniejszych osiadłych zwartych społecznościach nawet w dotychczasowych niedoskonałych formach odgrywają one jednak poważną rolę. Niewątpliwie taka forma zapowiedzi, która wiąże się nie tylko z miejscowością, ale z domem zamieszkania każdego z narzeczonych, jak wywieszenie ogłoszenia na tablicy ogłoszeń domowych i na drzwiach wejściowych mieszkań narzeczonych, dawałaby rzeczywistą możliwość zapoznania się z zamiarem małżeństwa gronu najbliższych sąsiadów czy znajomych. Prócz takich mogą być także inne formy ulepszenia zapowiedzi. Gdy kwestia zawarcia małżeństwa jest wielką kwestią społeczną, obmyślenie najodpowiedniejszej i najpraktyczniejszej formy zapowiedzi nie może być tak trudne, ażeby uchylać samą instytucję i zatracać jej społeczne znaczenie.

Ogłoszony zamiar małżeństwa zostaje w świetle zasad współżycia życia społecznego poddany rozważaniu najbliższych i nie najbliższych. Opinia społeczna może mieć okazję wypowiedzenia się niekoniecznie w „głupich dowcipach”, lecz we właściwym poważnym podejściu do sprawy przez odpowiednią perswazję i udzielanie rad. Dobór małżeństwa może być z wielu punktów widzenia skrytykowany przez przyjaciół i znajomych i dobre ich rady mogą właśnie zmierzać do zakładania rodzin we właściwy sposób. Na przykład, choćby tylko jedna kwestia — wieku małżonków. Przytoczmy słowa poety Kajetana Węgierskiego, które znalazły się w słownikach języka polskiego: „Na cóż oszalałeś człeku, w 60-tym będąc wieku, 15-letnią dziewicę wziąć ci za oblubienicę?”. Wystarczy zaznaczyć, że prócz tak zacytowanej kwestii wieku, są chyba setki i tysiące sytuacji, w których wpływ rodziny, współpracowników, przyjaciół, znajomych, może dodatnio oddziaływać na uniknięcie złego dobierania się małżeństw, a w następstwie rozwodów. Tu w krótkich słowach niepodobna wyczerpać całości zagadnień, wystarczy wskazać na potrzebę przywrócenia zapowiedzi jako obowiązkowej instytucji obok wprowadzonego okresu miesiąca wyczekiwania przed ślubem cywilnym.

Przepisy o zapowiedziach bywają w kodeksach cywilnych za wzorem Kodeksu Napoleona. W istocie zapowiedzi nie jest to instytucja prawa materialnego, lecz prawa o postępowaniu, procedurze, prawa formalnego. W Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym pominięto zapowiedzi — można mniemać nawet, że nie w nim jest miejsce najwłaściwsze na przepisy o nich. Może lepiej umieścić

przepisy o nich wśród przepisów postępowania niespornego lub w prawie o aktach Stanu Cywilnego. Zasada ogólna może być w ustawie, szczególnie w rozporządzeniu ministerialnym.

Przepisy o zapowiedziach w Kodeksie Prawa Kanonicznego powinny zapewne także ulec nowelizacji, nie tylko w tych paru punktach powyżej wspomnianych, ale i w innych.

Rozumie się, że zapowiedzi w najlepszej nawet postaci same przez się nie są uniwersalnym środkiem na najlepszy dobór małżeństw i zapobieżenie rozwodom. Stanowią jednak jeden ze środków pomocniczych po wprowadzeniu ich przed ślubami cywilnymi, przy dobrym ich ukształtowaniu mogą odegrać pozytywną rolę. Obok nich trzeba zresztą myśleć o powszechnym wszechstronnym społecznym wychowawczym przygotowaniu⁸⁷ młodych ludzi do małżeństwa, jak zapoznanie ich w szkołach z odpowiednimi działami higieny, fizjologii, psychologii, podniesienie ideologiczne w wychowaniu i w życiu społecznym godności i doniosłości małżeństwa, wprowadzenie obowiązkowych badań lekarskich przed ślubem i innymi sposobach. W ślad za akcją społeczno-wychowawczą czy obok niej chodzi też o nadażenie myśli prawniczej dotyczącej regulacji tych zagadnień.

SUMMARY

BANNS OF MARRIAGE

From ancient times in different civilizations and countries forthcoming marriages were announced to people in the environment of the betrothed.

The wedding formalities and ceremonies were an expression of approval by the social group.

As a legal institution marriage banns were introduced in the Christian Church from the very first centuries of its existence and gained importance in the resolutions of synods and of the Trent Council in 1563, up to the Code of Canon Law of 1918. This Code includes rules as to details of announcement of the banns.

The importance of the banns lies in the fact that they may reveal impediments to marriage, they are a weapon against the contraction of secret marriages, they give the betrothed persons time to reconsider their intention to marry and they inform the public about an important act. As far as the religious aspect of this institution is

---

⁸⁷ Sprawozdanie stenograficzne z 26 posiedzenia Sejmu PRL w dniu 25 lutego 1964, łam 47 poseł Tadeusz Mazowiecki (grupa „Znak”): „Potrzebny program przygotowania do życia rodzinnego”.

concerned, the banns provide an opportunity for prayers for the intentions of the betrothed. So they constitute a means of preventing faults at the moment when the marriage is contracted and when the marriage partner is being selected. Their essence is: 1) to provide a period of waiting and reflection, 2) to proclaim the parties' intention to marry, 3) to protect the women against choosing an unsuitable husband.

After the Reformation the institution of banns was adopted by the Protestant Churches even although they admitted divorce and it is an institution which is still preserved not only in Catholic countries but also in those countries where marriage is a civil ceremony (beginning with Holland, 1580). Banns exist in those countries in which civil marriages are either obligatory or facultative: the Netherlands, Great Britain, France, Belgium, Italy, Spain, Switzerland, Germany (lately the German Federal Republic). In those countries where civil marriages take place the banns are usually published in the form of a notice at the Registry Office. Of 27 European countries banns are published in 19 of them. There is no publication of banns in the People's Democracies. It is astonishing that banns are proclaimed neither in the countries of Islam, where the man has a great predominance over the woman, not in the USSR and the People's Democracies, where the woman has completely equal rights with the man. This may be explained as being due to historical causes: to the transformations of the law of marriage by The October Revolution and the subsequent hasty equalization of the legal position of woman, who are employed outside their homes, with that of men, and more recently to the way the administrative side of the performance of marriage is arranged, wherein there is often a long interval between the declaration in the Registry Office of intention to marry, and the actual ceremony. The People's Democracies have adopted in their own codes the same position as the USSR.

The history of Poland shows that in the past Catholics adopted the law of Trent and the other denominations adopted the rules of their own religions. Under the Partitions of Poland and up to World War II banns were proclaimed in all the different parts of Poland for all denominations. When Poland regained her independence in 1918 the need for the unification of the law led to the preparation of a draft of the marriage law in 1929. In this draft banns were to be proclaimed only in exceptional cases when some of the necessary documents could not be produced or when one of the parties was a foreigner.

After the Second World War the Polish People's Republic unified the whole of civil law, including marriage law. The new law came into force from 1st of January 1946 omitting the banns. After discussion on art. 4 of the Family and Guardianship Code of 1964, a month's interval was made obligatory between lodging with the Registry of Births, Deaths and Marriages, an intention to marry, and the actual contraction of the civil marriage ceremony.

In the author's opinion, civil banns should be reinstated in the form of notice (which, for example, could be displayed at the entrance to the place of residence of each party, at the doors of their homes or which could also be brought to the attention of the public in some other way).